

ॐ
माचार्य श्री भ्रातृचन्द्रसूरि ग्रन्थमाला (२९)

श्रीनेमिचन्द्र सैद्धान्तिक कृत
षड्द्रव्य संग्रह.

मूल तथा शुद्ध गुजराती भाषान्तर सहित.

मूलना बालबोध कर्ता,

पार्श्वचन्द्रगच्छीय पंडित श्री रामचन्द्रमुनि

प्रकाशन-प्रेरक,

मुनि श्री कनकचन्द्रजी

प्रकाशक,

श्री जैन दृढिसींग सरस्वती सभा तरफ जी

शाह गोरूळदास मगळदास

शामळानी पोळ—जमनाजाद

मूलना बालबोध उपर जी शुद्ध गुजरातीमा

भाषान्तर कर्ता,

शास्त्री गिरिजाशंकर मयाशंकर म्हेता

माळवीना पोळ—जमदावादा

विकानेरनिवासी श्रावक तरफची

भेट

विक्रम सं० १९८६

॥ श्रीभ्रातृचन्द्रसूरिपदपदी ॥

“प्रहाराज आज सांयते धर्मी धजा गयो” इत्यनेन रामेण गीयते॥

श्रीभ्रातृचन्द्रसूरिराजमर्थदायक ।

भजस्व हे सखे गुरुं विरागिनायकम् ॥ ८६ ॥

ससारमेतमुज्झितु समीहसे यदा ।

मुक्तिं च यातुमिच्छसि प्रमोदतस्तदा श्रीभ्रातृचन्द्र ॥ ८७ ॥

प्रवेशमीहसे यदा धियो निवेशने ।

तदा मन प्रसारयेर्ममोपदेशने ॥ श्रीभ्रातृचन्द्र ॥ ८८ ॥

करालकाल एष सनिधौ समागतः ।

किमीक्षसे विनश्वर फल हिरागत ॥ श्रीभ्रातृचन्द्र ॥ ८९ ॥

विहाय कर्म शास्त्रमर्म धर्मकर्मणे ।

ग्रहीतुमिहसे यदा तदा सुशर्मणे ॥ श्रीभ्रातृचन्द्र ॥ ९० ॥

श्री पार्श्वचन्द्रसूरिराजवशदीपक ।

सुमुक्तिराजधानिकाध्वन समीपकम् ॥ श्रीभ्रातृ ॥ ९१ ॥

तप प्रकर्षनिर्जितोरुपश्वसायक ।

महानिदेशनासुधारसप्रपायकम् ॥ श्रीभ्रातृचन्द्र ॥ ९२ ॥

नित्यानन्देन रचिता भाईलालेन गापिता ।

आचार्यभ्रातृचन्द्रस्य पदपद्यास्ता मुखाम्बुजे ॥ ९३ ॥

समीपयतीति समीपकस्त-मुक्तिराजवान्याः सामीप्यदर्शकम्

ॐ

निवेदन

मुमुक्षु वाचक ! आ सत्तार अरघट्ट, अनाग्रनत होइ तत्पतित सर्व जीवात्माने दुर्निष्क्रम जो के अवश्य जणाय ठे पण ते विपमातिविषम विलक्षण अरघट्टमाथी अनेकानेरु आत्माओ उटकी-सरीने स्वाभीष्ट सुखनिग्रान स्थाने वीराजी रद्या ठे तेओ ए सर्वोत्कृष्ट स्थानना परमातिपरम सुखाम्बादनो जे अनुभव अत्रापि करे ठे, लोकरुशिखरे स्थिति करी अनिर्वाचनीय परमानदने जे सपूर्ण भोगवे छे अने केवल स्वानुभवगम्य-अवान्य लोकोत्तर सतोपने जे सपादन करे ठे-ते सर्वनु मूल, ते महान आत्माओनी सर्वाभिनय अने विश्वव्य धर्मानुष्ठान तत्परता-धर्मनी अने पोतानी वास्तविक ओतप्रोतता एज छे, नहि के ' धर्म, धर्म ' ए प्रकारनी उपलरु-वाह्मात्र जल्पना ! आपणे जो सत्यतापूर्ण मुमुक्षु होइए, ते जगत्पूज्य सिद्धात्माओना निष्पक्षपाती अनुयायीओ होइए अने तत्कथित सर्व सिद्धातोना अटल पूजारी होइए तो नि शक जापणी पण तेज स्थिति-तेज लोकोत्तर स्थाननी योग्यता केम न समवे ? तेवी अलौकिक योग्यता सपादन करवा ते पुण्यात्माओनी अलौकिक प्रगतिने आपणे अनुसरतु जोइशे, तेमणे रचेत्या मूत्रो वृत्तिओ-भाष्योनो आपणे पूर्ण अभ्यास करवा जोइशे

ते अभ्यासद्वारा प्राप्त थयेलु ज्ञान मनसा-वचसा-स्मरण
 आपणा राश-आभ्यन्तर आचारोमा उतारतु जोडशे आपण।
 आपणा आ यात्मिक मार्गमा विशेष प्रगति करवा जो तैयार
 थडए तो आपणी सामे ते पृज्य परित्रात्माओए एरुछा वरा
 मोटा मान्नो खडा करी मूक्या ठे के जे द्वारा परम उत्कृष्ट
 ज्ञान प्राप्त करीए अने ते द्वारा वाननिष्ठनी उच्च कक्षामा
 जइ पहुँची शकिए

कदाच कोइ कहे क आधुनिक अति अल्प बलवाळा
 जीवां, ते ते अतिविस्तृत मृतो-वृत्तिओ-चूर्णिओ-भाष्योनु
 परम दुरवगाह सूक्ष्म रहस्य समजवा घणाज असमर्थ होइ ते
 ते ज्ञानीरुथित सिद्धांतोनु अ पयन करवा अल्प सरयामाज
 बंदार आवे छे अने बीजा केटलाक अतिशय निर्वळ जीवो
 त ते सिद्धांतग्रथोने अभ्यास करवा आकरिक उत्सृष्ट इच्छा-
 वाळा होय छे छता ते ते ग्रथोनी विषमता जोइ नासीपास
 थाय ते तेनु केम ? आ कथननो उत्तर अतिमरल छे त ते
 सिद्धांतिक ग्रथो भळे कदाच दुरवगाह होय ता पण ते ते
 ग्रथोमा रहेलु दिव्य ज्ञान आपणा पूवाचार्योए गीजा नाना
 ग्रथोमा सरलता अने सुगमतापूर्वक आपणी समज उतारी
 आपेलु छे, जेनो आ एरुज नमुनो जुओ- ' श्री नेमिचन्द्र
 सिद्धान्तिकृत पद्द्रव्यसंग्रह ' आ अपूर्व ग्रथ, जैन दर्शनना
 मुख्य सिद्धांतने सरस्वर सरलता अने सुगमता पूर्वक सम
 जावे छे तेमा पण ते ग्रन्थ उपर श्री पार्श्वचन्द्रगच्छीय श्री

रामचन्द्र मुनीश्वरे बाल जीवोना उपकारार्थे सुदर बालबोध
 लखो घणोज उपकार कर्यो छे अने जैनधर्मना अनुपम
 सिद्धातनु प्रकटीकरण करी अभ्यासी मुमुक्षुने मार्गदृष्टानुं काम
 करी प्रताव्यु छे आ ग्रन्थ उपर बालबोधकार श्री रामचन्द्र
 मुनि, 'पद्द्रव्यसंग्रह ग्रन्थनो अभ्यास करवा भलामण करता
 आ प्रमाणे लखे छे -

“ न वेत्ति द्रव्याणि जिनोदितानि

स नैव जैन खलु मूढचेतन ॥

तं द्रव्यबोधाय पठतु सादरा

श्री नेमिचन्द्रोदितद्रव्यसंग्रहम् ॥१॥

जे मनुष्य जिन भगवाने कहेला जीव-अजीवादि द्र
 व्योने जाणतो नथी ते जैनज नथी केमके ते मूढचेतन छे-
 जीव-अजीवादि द्रव्यो संमजवामा मूढ छे-अज्ञान छे, माटे
 जीवादि द्रव्योनु ज्ञान जो करतु होय तो श्री नेमिचन्द्रकृत द्रव्य
 संग्रहनो स्वतथी अभ्यास करवो जोइए ”

द्रव्यसंग्रह ग्रथना मूल कर्ता श्री नेमिचन्द्र सैद्धान्तिक,
 क्यारे कथा प्रदेशमा थया ते कइ मळी शकतु नथी पण द्रव्य-
 संग्रह उपर बालबोध करी महान उपकार करनार मुनि श्री
 रामचन्द्रनो समय तो तेमणेज आ ग्रथना आदि-अतमा आपेला
 आ लखाण उपरथी सहेज समजी शक्य छे. जेमके,

“श्री पार्श्वचन्द्रसूरिप्रवर्तितगच्छीयोपाध्याय-
श्रीहीरानन्दचन्द्रगुरुचरणयुगल प्रणतिविषयीकृत्य-
वालानामुपकाराय रामचन्द्रेण भाषया ॥

द्रव्यसंग्रहशास्त्रस्य व्याख्यालेशो वितन्यते ॥२॥

श्री पार्श्वचन्द्रसूरिए प्रवर्तविला गच्छना उपाध्याय श्री
हीरानन्दचन्द्र गुरुना चरणमा प्रणाम करी हु रामचन्द्र, गुरु
जीवोना उपकारार्थे भाषामा-गुरुबोधमा द्रव्यसंग्रह शास्त्रनी
अल्प व्याख्या-नानु विवरण रचु छु ”

बकी छेउटे ग्रन्थनी अते पण आ प्रमाणे श्लोक तेमणे
पोतेज आपेणे छे —

शब्दन्यायागमादिश्रुतसद्वगमापा निर्धीना गुरुणा
हीरानन्देन्दुनाम्ना चरणयुगलयो सेवया सिद्धबोध ।
धर्मार्थी रामचन्द्रो मृदुलतराधिया हेतवे वालबोध ।
द्रव्यादे संग्रहस्य व्यलिखदवृत्तस्य टीकाविलोम्य

॥ १ ॥

‘ मारा गुरु-नामे श्री उपाध्याय हीरानन्द चन्द्र, व्या-
करण शास्त्र, न्यायशास्त्र तथा आगमशास्त्र संगी उत्तम ज्ञानना
समुद्र समान हता अने तेमना चरणयुगलनी सेवा गी मने सर्वा
प्रकारनु ज्ञान सिद्ध थयु छे धर्मनी इच्छायारा म-रामचन्द्रे,
अति मृदु बुद्धिवाला-वाळ जीवाने ज्ञान प्राप्त थाय ते माटे’

દ્રવ્ય સગ્રહ ગ્રન્થનો આ વાલ્મીકી, તે ગ્રન્થની ટીકા જોડ-વિ-
 ચારીને સક્ષેપમા લખ્યો છે ” ગ્રન્થની આદિ-અતમા આપેલા
 તેમના આ લખાણની સિદ્ધિ થાય છે કે, મુનિશ્રી રામચન્દ્ર,
 શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રસૂરિપ્રવર્તિત ‘પાયચન્દ’ ગચ્છના દ્વાર અને
 તેમનો સ્થિતિકાન્ધ શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રમૂરિના સ્થિતિકાન્ધનો ઉત્તર
 કાન્ધજ લગભગ ગણાય તેમણે ઠરેલા વાલ્મીકી ઉપરથી
 જણાય છે કે, તેઓની વિદ્વત્તા તથા આગમજ્ઞાનીતા અપૂર્વ
 હતી દ્રવ્યસગ્રહના મૂળ આશયને વરાવર લક્ષ્યમા લઈ દરેક
 ગાથાઓ ઉપર તેમણે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે અને આ ઉત્તમ
 ગ્રન્થ તેમના વાલ્મીકી જ ઉત્તમોત્તમ પુત્રી કાવ્યો છે
 આવા આવા ગ્રંથો સ્વરેસ્વર અતિ અલ્પ મતિવાળા દુરકોડને
 સિદ્ધાંતના માર્ગદર્શક બને તેમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી જ

મુનિશ્રી રામચન્દ્રકૃત વાલ્મીકીસંહિત આ પદ્મદ્રવ્ય-
 સગ્રહ ગ્રન્થની એક પ્રત તથા ચોપડો, અમદાવાદ-શામળાની
 પોઠ-પાયચન્દ ગચ્છના-ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડારમાર્ગી શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રસૂરી-
 શ્વરના શિષ્યપ્રવર મહારાજશ્રી જૈમતેન્દ્રજી મહારાજના પ્રશિષ્ય
 મુનિશ્રી કનકચન્દ્રજીએ શોધી કાઢ્યો અને પણ તેમની પ્રેરણા-
 થીજ સામાન્ય સર્વ ગુર્જર પ્રજાને સ્પષ્ટ ગુજરાતીમા આ ગ્રન્થનું જ્ઞાન
 મઠી શકે તે માટે તેમણે આ ગ્રન્થના વાલ્મીકીનું શુદ્ધ ગુજરાતી
 માપાતર કરી આપવાનું કામ મને સોંપવામા આવ્યું જે આ
 ગ્રન્થના વાલ્મીકીને શુદ્ધ ગુજરાતીમા લખ્યો છે પણ વાલ્મી-
 કીકૃતના મૂળ આશયને જાળવી રાખવા સ્વાસ્થ્ય લક્ષ્ય

“श्री पार्श्वचन्द्रमूरिप्रवर्तितगच्छीयोपाध्याय-
श्रीहीरानन्दचन्द्रगुरुचरणयुगलं प्रणतिप्रियीट्ट्य-
घालानामुपकाराय रामचन्द्रेण भाषया ॥

द्रव्यसग्रहशास्त्रस्य व्याख्यालेशो नितन्यते ॥२॥

श्री पार्श्वचन्द्रमूरिः पर्यायैः गच्छता उपाध्याय श्री
हीरानन्दचन्द्र गुरुना चरणमा प्रणाम करी हू रामचन्द्र, गच्छ
जीवोना उपशारथे भाषामा-गच्छगोधमा द्रव्यसग्रह शास्त्रनी
अल्प व्याख्या-नानु विवरण रचु हू ”

ब्रह्मी छेपटे ग्रन्थनी अते पण आ प्रमाणे श्लोक तेमणे
पोतेज आपेगे ते —

शब्दन्यायागमादिश्रुतसद्वगमापा निधीना गुरुणा
हीरानन्देन्दुनाम्ना चरणयुगलयो सेवया सिद्धबोध ।
धर्माधी रामचन्द्रो मृदुलतरधिया हेतवे वालबोध ।

उच्चादे सग्रहस्य व्यलिखदवहुकतस्य टीकाविलास्य
॥ १ ॥

‘ मारा गुरु-नाम श्री उपाध्याय हीरानन्द चन्द्र, व्या
करण शास्त्र, न्यायशास्त्र तथा भागमशास्त्र सग्रही उत्तम ज्ञानना
समुद्र समान हता अने तेमना चरणयुगलनी सेवारी मने सर्व
प्रकारनु ज्ञान सिद्ध थयु छे धर्मनी इन्द्रायाय मे-रामचन्द्रे,
मृदु बुद्धिवाळा-गच्छ जीवोने ज्ञान प्राप्त थाय ते माते

દ્રવ્ય સગ્રહ ગ્રન્થનો આ ગાલગોષ, તે ગ્રન્થની ટીકા જોઈ-વિ-
 ચારીને સક્ષેપમા લખ્યો છે." ગ્રન્થની આદિ-અતમા આપેલા
 તેમના આ લક્ષણથી સિદ્ધજ યાચ છે કે, મુનિશ્રી રામચન્દ્ર,
 શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રમૂરિમર્તિત 'પાયચન્દ' ગચ્છના દત્તા અને
 તેમનો સ્થિતિકાઠ શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રમૂરિના સ્થિતિકાઠનો ઉત્તર
 કાઠજ લગભગ ગણાય. તેમણે લલેના વાગ્બોધ ઉપરથી
 જણાય છે કે, તેઓની વિદ્વત્તા તથા આગમનાનીતા અપૂર્ણ
 હતી દ્રવ્યસગ્રહના મૂલ આશયને પ્રારંભ લક્ષ્યમા લડ દરેક
 ગાયાઓ ઉપર તેમણે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે અને આ ઉત્તમ
 ગ્રન્થ તેમના ગાલગોષથી જ ઉત્તમોત્તમ બની શક્યો છે
 આવા આવા ગ્રંથો સ્વરેસ્વર અતિ અલ્પ મતિવાળા દરકોડને
 સિદ્ધાતના માર્ગદર્શક બને તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી જ.

મુનિશ્રી રામચન્દ્રકૃત વાગ્બોધસહિત આ ષડ્દ્રવ્ય-
 સગ્રહ ગ્રન્થની એક પ્રત તથા ચોપડો, અમદાવાદ-શામલાની
 પોઠ-પાયચન્દ ગચ્છના-ઉપાશ્રય જ્ઞાનભદારમાથી ભ્રાતૃચન્દ્રમૂરી-
 શ્વરના શિષ્યપ્રવર મહારાજશ્રી જયનન્દેશી મહારાજના શિષ્ય
 મુનિશ્રી વનરુચન્દ તેજ શોધી કાઢ્યો અને પછી તેમની પ્રેરણા
 થીજ સામાન્ય સર્વ ગુર્જર પ્રજાને સ્પષ્ટ ગુજરાતીમા આ ગ્રન્થનું જ્ઞાન
 મળી શકે તે માટે તેમણે આ ગ્રન્થના વાગ્બોધનું શુદ્ધ ગુજરાતી
 માપાતર કરી આપવાનું કામ મને સોંપવામા આવ્યું જે અ.
 ગ્રન્થના વાગ્બોધને શુદ્ધ ગુજરાતીમા લખ્યો છે પણ ગાલ-
 ગોષકર્તાના મૂલ આશયને જાણવી રાખવા ત્યાંજ અ.

विषय	गाथा
४० मोक्षना कारण सम्यक्त्वादि गुणोनु स्वरूप	४१
४१ सम्यग्ज्ञानस्वरूपस्थान	४२
४२ सम्यग्ज्ञान स्वरूप	४३
४३ छद्मस्थाने प्रथम दर्शन अने ते पली ज्ञान पण रेवलीने यत्र एक माथे	४४
४४ वीतरागचारित्र्यु माधुर्य मरगचारित्र्य	४५
४५ मरगचारित्र्यसाध्य वीतराग चारित्र्य	४६
४६ ध्यानपञ्चयन	४७
४७ ध्यानानु अभ्यन	४८
४८ पदस्थ-पिंडस्थ-रूपस्थ-स्वरूपातीत-ए चार प्रकारना ध्यानपैकी पदस्थ ध्यान	४९
४९ अरिहतादि पंच परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप	५०
५० मिद्ध परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप	५१
५१ जाचाय परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप	५२
५२ उपाध्याय परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप	५३
५३ माधु परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप	५४
५४ निश्चयदृष्टि ध्यान	५५
५५ गुद्धपरिणतिद्वारा निश्चय ध्यान	५६
५६ तप-श्रुत आदि ध्यानसामग्रीनी अवश्य उपादेयता	५७
५७ प्रकृतानी निरभिमानिता	५८

श्री नेमिचन्द्र सैद्धान्तिककृत

—पद्द्रव्यसंग्रह—

तु

शुद्ध गुजराती भाषांतर.

भगवायराण.

सूत्र—(गाथा)

जीवमजीव दव्वं जिणवरवसहेण जेण णिदिट्ठं ॥
देविदविदव्वंद वंदे त सव्वदा सिरसा ॥ १ ॥

अर्थ.—गणधरादि जिनोमा-केरली भगवानोमा, जेओ सर्व-
श्रष्ट ठे, जेमणे, चेतनालक्षण जीवद्रव्य तथा अचेतनालक्षण
धर्म-अवर्म-काळ-आकाश-पुद्गल-ए पाच प्रकारनु अजीव-
द्रव्य दर्शाव्यु ठे-कह्यु ठे अने जेमने ६४ देवेन्द्रो नित्य वदन करे
छे, ते श्री तीर्थंकर देवने नम्र मस्तके हु सर्वदा वहु छु-नमु छु १-

सूत्र—(गाथा)

जीवो उवओगमओ अमुत्ती कत्ता सदेहपरिमाणो ॥

भोक्ता ससारत्थो सिद्धो सो विस्ससोड्डुगई ॥ २ ॥

अर्थ—जीव—आत्मा उपयोगमय छे—अर्थात् ज्ञानोपयोगमय अने दर्शनोपयोगमय छे, साराश के आत्मा निश्चय नयनी अपेक्षाए शुद्ध ज्ञान—दर्शनोपयोगमय छे अने व्यवहारनी अपेक्षाए क्षायोषणमिक ज्ञानोपयोगमय तथा दर्शनोपयोगमय छे बली आत्मा अमृत छे—मूर्तिमान नयी, जो के, व्यवहारनी अपेक्षाए जीव कर्माधीन होइ मूर्तिमान छे पण निश्चयनी अपेक्षाए जीव अमृतज छे बली जीव कर्ता छे, जो के, निश्चयदृष्टिए आत्मा द्रव्य—कर्म—भावादिनो कर्ता नवीज पण व्यवहारदृष्टिए तेमा कर्तृत्व छे. आत्मा स्वदेहपरिमाण छे, एट्ठे पोताना शरीर जैवडा प्रमाणनो छे, जो के निश्चय अपेक्षाए आत्मा लोकानाशुच्यार्पी छे तोपण व्यवहारदृष्टिए ते स्वदेहपरिमाण छे आत्मा मुखदु खादिनो भोक्ता छे—कर्मजन्य सुखदु खने भोगवे छे, ते पण व्यवहारदृष्टिए ज निश्चयदृष्टिए तो आत्मा सहजसुखामृतनो भोक्ता छे बली आत्मा ससारस्थ छे—एट्ठे के, व्यवहारधी द्रव्य—क्षेत्र—काल—भव—भाव ए पच प्रकार—पुद्गलपरावर्तकक्षण ससारमा स्थिति करनारो छे, पण

નિશ્ચયથી તો આત્મા સિદ્ધ છે. જો કે વ્યવહારદૃષ્ટિએ રાગ-
દ્વેષના પરિણામવશાત્ અસિદ્ધ છે, પણ નિશ્ચયદૃષ્ટિએ તો તે સિદ્ધ
છે તેમજ આત્મા વિશ્વની ઉપર ગતિ કરનારો છે—ઊર્ધ્વ ગતિ-
માન છે. જો કે વ્યવહારથી કર્મસંપન્નને લીધે ઉચ-નીચ-તિર-
છી ગતિ કરે છે, પણ નિશ્ચય અપેક્ષાએ તેમ નથી ૨

આ ત્રીજી ગાથામા જીવદ્રવ્યનુ નવ પ્રકારે વ્યાખ્યાન
સામાન્યરૂપે જણાવ્યું છે, તેજ નવપ્રકારનું વિશેષ વ્યાખ્યાન
હવે પછીની ચાર ગાથાઓથી કરે છે —

સૂત્ર--(ગાથા)

તિક્કાલે ચરુપાણા ડાદિયવલમાડ આણપાણો ચ ॥
વવહારા સો જીવો ણિચ્છયણયદોદુચેયગાજસ્સ ॥૩॥

(આ ગાથામા જીવ શબ્દનો અર્થ વિસ્તારથી દર્શાવ્યો છે)

અર્થ --ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાન એ ત્રણે કાળમા પ્રાણ
ચાર છે પહેલો ઇન્દ્રિયપ્રાણ, બીજો વલપ્રાણ, ત્રીજો શ્વામો-
ચ્છાસ પ્રાણ અને ચોથો આયુ પ્રાણ છે. અર્થાત્ શુદ્ધ ચેતના-
રૂપ નિશ્ચયપ્રાણથી વિપરીત એવો જે અશુદ્ધ ચેતનારૂપ પ્રાણ તે
ઇન્દ્રિયપ્રાણ છે, અનતપીર્યરૂપ નિશ્ચયપ્રાણથી વિપરીત ત્રણે
જે મનોચલ-વચનચલ-કાયચલરૂપ પ્રાણ તે વલપ્રાણ છે, અ-
નાદિ અનત આત્મદ્રવ્યની સત્તારૂપ નિશ્ચયપ્રાણથી વિપરીત સા-
દિસાતરૂપ જે પ્રાણ તે આયુ પ્રાણ છે અને અનતમુલરૂપ નિશ્ચ-
યપ્રાણથી વિપરીત જે અલ્પમાત્ર સ્વેદનિવૃત્તિરૂપ પ્રાણ છે તે

શ્વાસોચ્ચ્વાસ માણ કહેવાય છે. આ ચાર વ્યવહાર માણના ઉત્તર ભેદ ૧૦ છે. જેમકે -ઇન્દ્રિય માણના પાચ ભેદ છે, ચલમાણના ત્રણ ભેદ છે, આયુ'માણ એક છે અને શ્વાસોચ્ચ્વાસ માણ પણ એક છે એમ એકદર દશ માણ પ્રસિદ્ધ છે આ માણોને વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાન કાલમા જે ધારણ કરે છે તેને જીવ કહેવામા આવે છે, નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ શુદ્ધ ચેતનારુપ નિશ્ચયમાણને જે ધારણ કરે છે તે જીવ કહેવાય છે ૩

ઉપરની ગાથામા જીવાધિનાર કાવ્યો, હવે ઉપયોગાધિકાર કહેવાય છે -

સૂત્ર--(ગાથા)

ઉવઓગો દુવિયપ્પો દસણણાણં ચ દસણ ચઉથા।।

ચરકુ-અરકુ-ઓહી-દસણમથ કેવલ ણેય ॥૪।

અર્થ--ઉપયોગ વે પ્રકારનો છે, એક દર્શનોપયોગ અને વીજો જ્ઞાનોપયોગ તેમા દર્શનોપયોગ ચાર પ્રકારનો છે, એક ચક્ષુર્દર્શનોપયોગ, ત્રીજો અચક્ષુર્દર્શનોપયોગ, ત્રીજો અવધિદર્શનોપયોગ અને ચોથો કેવલ દર્શનોપયોગ જાણવો આ ચાર પ્રકારના દર્શનોપયોગનુ સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે - નેત્ર-દ્વારા જે દર્શન-જ્ઞાન તે ચક્ષુર્દર્શનોપયોગ છે, નેત્ર સિવાયની વીજી ચાર ઇન્દ્રિયોદ્વારા જે જ્ઞાન તે અચક્ષુર્દર્શનોપયોગ છે અને અવધિદર્શનાવરણના ક્ષયોપશમથી અવધિ-મર્યાદા

प्रमाणमा जे दर्शन-ज्ञान ते अवधिदर्शनोपयोग छे, आ त्रण दर्शनोपयोगोने क्षायोपशमिक दर्शनोपयोग कहेवामा आवे छे जे लोकांलोक पदार्थनु दर्शन-ज्ञान ते चौथो केवल दर्शनोपयोग छे आ चौथा दर्शनोपयोगने क्षायिक दर्शनोपयोग कहेवामा आवे छे. ४

उपयोगना ते प्रकारपैकी दर्शनोपयोगनु स्वरूप कह्य, हवे ज्ञानोपयोगनु स्वरूप कहे छे:—

सूत्र--(गाथा)

णाणं अदृवियत्पं मदिसुदओहीअणाणणाणाणि॥
मणपज्जवकेवलमवि पच्चरुकपरोक्कभेय च ॥५॥

अर्थ — ज्ञानना (ज्ञानोपयोगना) आठ भेद छे. मति अज्ञान, श्रुतअज्ञान, विभगज्ञान, मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन.पर्यवज्ञान तथा केवलज्ञान-ए आठ भेद छे आ आठ प्रकारना ज्ञानपैकी केटलाक प्रत्यक्ष छे अने केटलाक अप्रत्यक्ष छे, एटले के मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, मतिज्ञान तथा श्रुतज्ञान-ए चार परोक्ष कहेवाय छे. जो के नेत्रादि इन्द्रियोद्वारा उत्पन्न थनार मतिज्ञान व्यवहार दृष्टिए प्रत्यक्ष छे तो पण निश्चय दृष्टिए ते परोक्ष छे. विभगज्ञान, अवधिज्ञान तथा मन पर्यवज्ञान-ए त्रण ज्ञान एकदेश प्रत्यक्ष कहेवाय छे अने केवलज्ञान सपूर्ण प्रत्यक्ष कहेवाय छे आ आठ भेद पैकी त्रण अज्ञान तथा चार ज्ञान ते क्षायोपशमिक छे अने केवलज्ञान

ક્ષાયિક છે. તેમજ પ્રણ અજ્ઞાન તે મિથ્યાદૃષ્ટિને ઉત્પન્ન થાય છે અને વાકીના સર્વ જ્ઞાન સમ્યગ્દૃષ્ટિને ઉત્પન્ન થાય છે.

સૂત્ર—(ગાથા)

અદૃચ્ચુણાણદસણસામણ્ણ જીવલરકણં મણિય
વવહારા સુદ્ધણયા સુદ્ધ પુણ દસણં ણાણ ॥૬

અર્થ —પરીતે વ્યવહારદૃષ્ટિજીવનુસામાન્યલક્ષણકહેવામા આવ્યુ કે જીવ-આત્મદ્રવ્ય, પૂર્વોક્ત આઠ જ્ઞાનમય છે-અર્થાત્ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાજીવ આત્મા, આઠ પ્રકારના જ્ઞાનમય તથા ચાર પ્રકારના દર્શનમય છે પણ શુદ્ધ નવ દૃષ્ટિ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાજીવ આત્મા શુદ્ધ દર્શન-કેવલ દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન-કેવલ જ્ઞાનમય છે ૬

‘ આત્મા ઉપયોગમય છે ’ જ વાત કહી, હવે આત્મા અમૂર્તપણુ સમજાવે છે --

સૂત્ર—(ગાથા)

વન્નરસપચંગંધા દો ફાસા અદ્દ ણિચ્છયા જીવે ॥
ણો સતિ અમુત્તિ તદો વવહારા મુત્તિ વધાદો ॥૭

અર્થ —ઘોઝો-પીઝો લીલો-લાલ-ઠાઝો જ પાચ વર્ણ રંગ, તીલ્લો-ઠાડવો-તુરો-લાલો-મીઠો-જ પાચ રસ, મુગ્ધ અને દુર્ગંધ-જ ત્રે ગંધ તથા ઉષ્ણ-શીતલ-મૃદુમાર-કર્કશ-ચિક્ષ્ણ-રુક્ષ-ગુન્ધ(માર)-લઘુ(હલકો)-જ આઠ સ્પર્શ-અવીસ ગુણો સહિત જે પદાર્થ તે મૂર્ત કહેવાય છે-પૌદ્ગલિત

છે. આ વીસ ગુણો, નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ જીવમા આત્મદ્રવ્ય-
મા નથી માટે તે અમૂર્ત છે વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ અનાદિ
એવા આઠ પ્રકારના કર્મોના વધથી આત્મા-જીવ, જો કે
મૂર્ત છે, (પણ નિશ્ચયનપિટે અમૂર્ત જ છે) ૭

હવે આત્મા, નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ-પુદ્ગલ કર્મનો
કર્તા નથી પણ વ્યવહારનયે રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ વિભાવ પરિ-
ણામને વશ થઈ કર્મનો કર્તા છે, એવા આશયથી કહે છે:-

સૂત્ર—(ગાથા)

પુગ્ગલકમ્માદીણ કત્તા વવહારદો દુ ણિચ્છયદો ॥

ચેદ્દણકમ્મા ણાદા સુદ્ધણયા સુદ્ધભાવાણં ॥ ૮ ॥

અર્થ —આત્મા, વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાવરણ વગેરે
આઠ પુદ્ગલ કર્મોનો, (તેમજ 'આદિ' શબ્દથી) ઔદારિક-
વૈક્રિય-આહારકરૂપ નોકર્મનો તથા ઘટપટાદિ વાહ્યવસ્તુનો કર્તા
ત્રે, પણ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ આત્મા, ચેતનકર્તા છે-અર્થાત્
અશુદ્ધ નિશ્ચયની દૃષ્ટિએ આત્મા, કર્મસવધથી ઉત્પન્ન થનાર રાગ-
દ્વેષ-મોહાદિ અશુદ્ધ ચેતનારૂપ ભાવકર્મોનો કર્તા છે અને શુદ્ધ
નિશ્ચયની દૃષ્ટિએ આત્મા અનત જ્ઞાન-સુખાદિ શુદ્ધ ચેતનારૂપ
શુદ્ધ ભાવોનો કર્તા છે. (આ ગાથાનુ અતિમ રહસ્ય એ છે કે, શુદ્ધ
ચેતના સ્વાદેય છે-ગ્રાહ્ય છે અને વીજા સરૂલ ભાવરૂપ અશુદ્ધ
ચેતના ઔપાધિક હોવાથી હેય છે-ત્યાજ્ય છે) ૮

આત્મા શુદ્ધ નિશ્ચય નયે સહજાનદસ્વરૂપ. અને નિર્વિ-

कार एवा नित्यमुग्वनो भोक्ता छे तोपण व्यवहार नये इन्द्रि
योमी उत्पन्न थनारा मुग्व-दु ग्वनो भोक्ता ते, एवा अभि
माय गी भूचये छे -

सूत्र--(गाथा)

व्यवहारा सुहृद्गुणक पुग्वलकम्मफल पभुजेदि ॥
आदा णिच्छयणयदो चेदणभावो खु आदस्स ॥९॥

अर्थ --व्यवहारनी अपेक्षाए आत्मा, ज्ञानारणादि आठ
प्रकारना पुद्गलकर्मोना फलरूप मुग्व-दु खने भोगवे छे, पण
निश्चय नयनी अपेक्षाए आत्मानो चेतनभावज छे-एट्ठे निश्च-
यदृष्टिए आमा सदा आनदस्वरूप एवा सद्य सुखामृतनोज
भोक्ता ते (सात्पर्य के, अर्तोन्द्रिय आभ्यन्तर मुख उपादेय ते
अने इन्द्रियजन्य चाण मूस हेय ते.) ९

हवे निश्चयदृष्टिए आत्मा, असख्यात प्रदेशोराठा लोका-
काशना प्रदेशना प्रमाणवाओ छे तोपण व्यवहारदृष्टिए
स्वदेहप्रमाण छे- पोताने सपथवाग शरीरना प्रमाणनो ते,
ए बात कहे छे --

सूत्र--(गाथा)

अणुगुरुदेहप्पमाणो उवसंहाराव्विसप्पदो चेदा ॥
असमुहदोव्वहाराणिच्छयणयदोअसखदेसोया ॥१०॥

अर्थ --चेतनधर्मी आत्मा व्यवहारनी अपेक्षाए, कर्म-

सवधर्मी प्राप्त ध्येला पोताना नाना मोटा शरीरमा सकोच-
धर्मने तथा विस्तारधर्मने पामे छे, अने तेप्रीज ते ते नाना
मोटा शरीरमा वेदना आदि सात प्रकारना समुद्घातना अभावे
पोते पण नानो मोटो धाय छे (जेम एरु दीवो नाना पात्रमा
राखेलो होय तो अल्प विस्तारने पामे छे अने मोटा पात्रमा
राखेलो होय तो मोटा विस्तारने पामे छे तेम जीव नाना
शरीरमा रहेलो होय तो ते शरीर जेवडो नानो पुने छे अने
मोटा शरीरमा रहेलो होय तो मोटो पुने छे

(अहीं प्रसंगने लीये समुद्घातना भेद अने लक्षणो
आपवामा आवे छे -समुद्घात सात प्रकारना छे जेमके वेद-
नासमुद्घात, कषायसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, मरणातिक
समुद्घात, तैजससमुद्घात, आहारकसमुद्घात अने केवली
समुद्घात तेओना लक्षणो - पोताने तीव्र वेदना उत्पन्न थता
पोताना मूल शरीरनो त्याग कर्या विना केटलारु आत्मप्रदेश
शरीरनी बहार नीरुले ते 'वेदना समुद्घात कहैवाय छे तीव्र
कषायनो उदय थता मूलशरीरनो त्याग कर्या विना शत्रु वगे-
रेनो नाश करवा आत्मप्रदेशनु शरीरनी बहार नीरुलनु ते 'कषाय
समुद्घात कहैवाय छे मूल शरीरनो त्याग कर्या विना कोइ
प्रकारनी विकृवणा करवा माटे देइथी आत्मप्रदेशनु बहार
नीरुलनु ते अवैक्रिय समुद्घात कहैवाय छे मरणतगपे मूल
शरीरनो त्याग कर्या विना अमुक कोइ गतिनु आयुष प्राप्ती
ते स्थानने प्रकट करवा आत्मप्रदेशनु बहार नीरुलनु

‘મરણાતિક સમુદયાત કહેવાય છે’ તૈજસ સમુદયાતના વ
 ભેદ છે એક અશુભ અને બીજો શુભ. જેમકે પોતાના
 મનને દુઃખ ઉપજાવનાર એા ફોડને જોડને પ્રોષા
 યમાન થયેલા કોઈ મુનિ વગેરના વામસ્ક્રમદેશમાથી સિદ્ધ
 રના ઢગ સમાન લાલ રગનો, ચાર યોજન લાંબો, અગુલના
 અસંખ્યભાગે મૂઠ વિસ્તારવાળો અને એક યોજન અતિમ વિસ્તાર
 રવાળો ફાહલાના (એક જાતના વાદિયના) આકારનો કોઈ પુરુષ
 યદાર નીચ્છે અને પોતાના વિરોધીનો નાશ કરી પોતાના
 મૂઠ ઉત્પત્તિસ્થાન મુનિની સાથે પોતે પણ મસ્મ થઈ જાય તે
 અશુભ તૈજસ સમુદયાત કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે સર્વલોક-
 સમુદાયને વ્યાધિ-દુષ્કાલ વગેરેથી દુઃખી થયેલો જોઈ કૃ-
 પાપરાણ થયેલા કોઈ મહામુનિના શરીરના વામસ્ક્રમદેશમા-
 થી પૂર્વોક્તજ આકાર તથા પ્રમાણનો એક પુરુષાકાર નીકળી
 વ્યાધિ-દુષ્કાલ વગેરેથી લોકોને મુક્ત કરી, કરી પાછો તેજ
 મુનિના શરીરમા દાખલ થાય કે તેને શુભ તૈજસ સમુદયાત કહે-
 વામા આવે કે ચૌદ પૂર્વને ધારણ કરનાર કોઈ મુનિ, અમુક
 કોઈ સમય દૂર કરના સ્ફટિક સમાન વજ્વલ એક-હાથ પ્રમા
 ણનુ આહારક શરીર પોતાના જમણા સ્ક્રમદેશમાથી કાઢી
 તે શરીરદ્વારા કેવલી ભગવાનના સમવસરણમા જાય અને ત્યા
 સમય દૂર કરી એક અતર્મુહૂર્ત સમયમા પાછું પોતાના મૂઠ શ
 રીરમા તે શરીરને દાખલ કરે, તે આહારક સમુદયાત કહેવાય
 છે, અને કેવલીના આત્મપદેશ, દડ-કપાટ-મથાન-વિચર

પૂરણપણે પરિણમી ચૌદરાજલોકપ્રમાણમા જે વિસ્તાર પામે તે^૧ કેવલી સમુદઘાત કહેવાય છે)

વ્યવહાર નયની અપેક્ષા આ સાત પ્રકારના સમુદઘાતના સમયે આત્મા દેહથી અધિક વિસ્તારવાળો થાય છે અને તે સમુદઘાતના અભાવ સમયે સ્વદેહપ્રમાણમા રહે છે પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષા તો આત્મા અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણનોજ છે (આ ગાથાનો તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, આત્મા દેહાદિની મમતાથી સસારમા અનેક પ્રકારના શરીર ધારણ કરી ભમે છે માટે દેહાદિની મમતા હેય છે અને શુદ્ધ આત્મભાવ ઉપાદેય છે)^{૧૦}

હવે ત્રણ ગાથાઓથી વ્યવહાર અને નિશ્ચયની દૃષ્ટિપ સસારી જીવનુ સ્વરૂપ વર્ણવે છે —

સૂત્ર--(ગાથા)

પુઢવિજલતેઝવાઝવણપ્ફુદી વિવિહથાવરેંદી ॥
વિગતિગચઝપચરકા તસજીવા હોંતિ સંસારી ॥૧૧॥

અર્થ:—પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય—એમ અનેક ભેદો સ્થાવર જીવોના છે આ સ્થાવર જીવોને કેવલ એક સ્પર્શન્દ્રિય હોય છે તેથી તેઓ એકેન્દ્રિય કહેવાય છે આ મિગળ તે ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચઝરિન્દ્રિય તથા પચેન્દ્રિય- એ ચાર જાતના જીવો તસ-

તે નેઓની જાતિ શબ્દ રંગે છે અર્થાત્ ગુણવાદિ જીવો જે
 ઇન્દ્રિય છે, કુખૂચા-શીડી વગેરે તેઙ્ગિય છે, ટાસ-માલી
 મમરો વગેરે ચતુરિન્દ્રિય છે અને મનુષ્ય-પશુ વગેરે જીવો
 પચેન્દ્રિય છે. [મારાશ એ જે જે, સ્યાવર-પ્રસપ્નારૂપ સિમાર
 પરિણામનો નાશ કરવા માટે શુદ્ધામમાવના વિષેજ ઉપમક
 રવો યોગ્ય છે) ॥

ઉપરની ગાથામાં જ્ઞાનાવેષ્ટા સ્યાવર જીર તથા પ્ર
 જીવોના વિશેષ ૧૪ ભદ્ર વહે છે —

સૂત્ર--(ગાથા)

સમણા અમણા ણેયા પચિન્દ્રિયા ણિમ્મણા પરે સવ્વે
 ઘાટરસ્મુહુમેગેદી સવ્વે પજ્જત્ત ડદરાય ॥ ૧૨ ॥

અર્થ.—પચેન્દ્રિયના ૫ ભેદ છે એક તો મનરહિત-
 સમનસ્ક એટલે સજી પચેન્દ્રિય અને ત્રીજા મનરહિત-અમનસ્ક
 એટલે અસજી પચેન્દ્રિય એમ પચેન્દ્રિય ૩ પ્રકારના છે એ
 મિનાયના ત્રીજા જે ઇન્દ્રિય, તેઙ્ગિય તથા ચતુરિન્દ્રિય નિ-
 મનસ્ છે-મનરહિત છે-અસજી છે જે જે એકેન્દ્રિય જીવો છે
 તેના પણ જે ભેદ છે યાદર એકેન્દ્રિય-એટલે દષ્ટિથી જોઈ
 શકાય તેવા એકેન્દ્રિય અને ત્રીજા મૂક્ષમ એકેન્દ્રિય-એટલે
 દષ્ટિથી ન જોઈ શકાય તેવા એકેન્દ્રિય અર્થાત્ સજી પચેન્દ્રિય,
 અસજી પચેન્દ્રિય, અસજી ૫ ઇન્દ્રિય, અસજી તેઙ્ગિય, અસ
 જી ચતુરિન્દ્રિય, યાદર એકેન્દ્રિય તથા મૂક્ષમ એકેન્દ્રિય-અમ

सात भेदो जाणवा आ साते भेदो पर्याप्त अने अपर्याप्त—ए भेदयी चौद थाय ठे जे जातिना जीवो पोतानी जेटली पर्याप्ति होय तेदली पूरी करे ते पर्याप्त जीवो कहेवाय छे अने जेओ पोतानी पर्याप्ति पूरी न करे तेओ अपर्याप्त कहेवाय छे.^{१२}

जो के शुद्ध निश्चय नयनी अपेक्षाए जीव, सर्वथा शुद्ध चैतन्यस्वभाव छे तो पण व्यवहारनी अपेक्षाए ससारी जीव १४ मार्गणारूप १४ गुणठाणारूप छे—एवा आशयथी हवे कहे छे:—

सूत्र--(गाथा)

मग्गणगुणठाणेहि चउइस तह हवति असुद्धणया॥
विणणेया ससारी सव्वे सिद्धा दु सुद्धणया ॥१३॥

अर्थ—व्यवहार नयनी दृष्टिए मार्गणास्थाने करीने तथा गुणस्थाने करीने पण जीवना चौदज भेद थाय ठे अने ते मार्गणा तथा गुणस्थानरूप भेदवाज्ज ते जीवोने ससारीज जाणवा, पण शुद्ध नयनी दृष्टिए तो सर्व जीवो शुद्ध चिदानंद स्वभावज छे (अहीं मसगानुसारै चौद मार्गणाओना नाम कहेयामा आवे छे:—चार गतिरूप^१ गतिमार्गणा, पाच इन्द्रियरूप^२ इन्द्रियमार्गणा, छ कायरूप^३ कायमार्गणा, त्रण योगरूप^४ योगमार्गणा, त्रण वेदरूप^५ वेदमार्गणा, चार कपायरूप^६ कपायमार्गणा, आठ ज्ञानरूप^७ ज्ञानरूप)

‘સયમમાર્ગણા, ચાર દર્શનરૂપ દર્શનમાર્ગણા, છ લેશ્યારૂપ લેશ્યામાર્ગણા, ભવ્ય-અભવ્યરૂપ ^૧ભવ્યમાર્ગણા, છ ભેદવાજા સમ્યક્ત્વરૂપ ^૨સમ્યક્ત્વમાર્ગણા, સજ્ઞી અસજ્ઞીરૂપ ^૩સજ્ઞીમાર્ગણા આહાર-અનાહારરૂપ ^૪આહારમાર્ગણા - આ ચૌદમાર્ગણાના મૂળ ભેદ છે. તેના ઉત્તરભેદ ૬૨ છે (ચૌદ ગુણસ્થાનના નામ તો પ્રસિદ્ધ છે) ૧૬

હવે આ ૧૪ મી ગાથામા પૂર્વાર્ધથી જીવનુ સિદ્ધસ્વરૂપ તથા ઉત્તરાર્ધથી ઝર્મગમનસ્વભાવ કહે છે:—

સૂત્ર—(ગાથા)

જિઙ્મમા અટ્ટગુણા કિચૂણા ચરમદેહદો સિધ્ધા ॥
લોયગ્ગાઠિદા જિઙ્ઘા ઉપ્પાદવયણ્હિ સજુત્તા ॥૧૪॥

અર્થ - જીવોનુ સિદ્ધસ્વરૂપ નિષ્કર્મ છે જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મોથી રહિત છે અને આઠ ગુણોવાલુ છે—પટલે આઠ કર્મોના ક્ષય મે પ્રાપ્ત થનારા આઠ ગુણોવાલુ છે—અર્થાત્ સિદ્ધ આત્માને જ્ઞાનાવરણ કર્મના ક્ષયથી અનત જ્ઞાનરૂપ ગુણ પ્રકટે છે, દર્શનાવરણના ક્ષયથી અનત દર્શન પ્રકટ છે, વેદનીય કર્મના ક્ષયથી અનત મુક્ત પ્રકટે છે, મોહનીય કર્મના ક્ષયથી ક્ષાયિકુ સમ્યક્ત્વ પ્રકટે છે, આયુ કર્મના ક્ષયથી અનત અવગાહના પ્રકટે છે, નામકર્મના ક્ષયથી અમૂર્ત ગુણ પ્રકટે છે, ગોત્ર કર્મના ક્ષયથી અ-ગુણ-રૂઢ ગુણ પ્રકટે છે અને અતરાય કર્મના ક્ષયથી અનત-વીર્ય ગુણ પ્રકટ થાય છે વળી તે સિદ્ધ આત્માઓ ચરમ દેહથી

एटले अतिम शरीरथी किंचित् न्यून अवगाहनाने धारण करे छे-एटले के, असख्यात प्रदेशमय पुरुपाकाररूप आत्मस्वरूपने धारण करे छे कारण ए छे के आत्माना प्रदेश, शैलेजीकरणथी नासिका-मुख-उदर-वगैरे विवरने पूर्ण करे छे तेथी घन बने छे, एटले तेओनी विरलता दूर थाय छे माटेज तेनी अवगाहना चरम शरीरथी किंचित् न्यून छे, एम समजतु

हवे अहीं एरु प्रश्न छे के, आत्मा निश्चयनयनी अपेक्षाए लोकाकाश प्रदेशना प्रमाणवाळो छे, परतु व्यवहारनी दृष्टिए शरीरनामकर्मना उदयथी ते आत्मा पोते धारण करेला शरीरना प्रमाणनो रने छे-एटले के सकोचधर्म तथा विस्तार धर्म पामी स्वदेहप्रमाणनो रने छे एम कहेवामा आवे छे, पण चौदमा गुणठाणाने अते सर्वथा शरीरना नाश गी ते आमा लोकाकाश प्रमाणज होवो जोड़ए, तो अहीं तो बळी एम कहेवामा आवे छे जे, चरमदेहथी न्यून होय छे-ते केम घटे ? आ प्रश्ननो उत्तर ए छे के, आत्मानो सकोच तथा विस्तार केवल कर्मने अधीन छे. आत्मा केवलीसमुद्घातना समये जे लोकाकाश प्रमाणमा विस्तरे छे ते पण केवल कर्मनीज सहायथी एम समजवानु छे, जो के, वस्तुतः आत्मा लोकाकाश प्रमाणज छे तोपण कर्मना अभाव समये ते तेदलाज प्रमाणमा विस्तार न पामी शके, आज कारणथी सिद्धास्थायी समये जे शरीरथी आमा युक्त थाय छे तेज शरीरना प्रमाणथी कइक ओठा प्रमाणमा अवगाहना करे, पण तेथी अधिक अवगा-

हना न पामी शके दृष्टात तरीके-जेम चार हाथना वखने कोइ पुरुष सपेटी छे छे त्यारे वख नानु बनी जाय छे अने विस्तार पमाडे छे त्यारे ने वख पाडु तेटलाज प्रमाणमा विस्तरे छे- अर्थात् पुरुषना अभावे वखनो सकोच के विस्तार जेम नधी सभयतो तेमज शरीर-कर्मना अभाव समये आत्मानो पण सकोच के विस्तार न होइ शके, पण जे अवस्थामा तेने कर्म मूकयो होय तेज अवस्थाए कइक ओठा प्रमाणमा ते रहे, अस्तु

बन्नी पण अहीं एक सशय थाय छे के, सिद्धस्वरूप थयेला आत्माने पूर्वना सबधनो त्याग जो आ मनुष्यक्षेत्र-माज थयेलो होय छे तो ते सिद्ध आत्मा लोफना अग्रभाग उपर गति केम करी शके-केवी रीते ते ऊर्ध्वगतिस्वभाव थइ शके? आ सशयने दूर करवा माटे आ गाथाना उत्तरार्द्धथी समजावे छे के, सिद्धस्वरूप ते आत्मा लोफना अग्रभाग उपर आवेली सिद्धशिलानी उपर एक योजनविस्तारना प्रदेशना चोवीसमा भागमा स्थिति करीने रहे छे ते सिद्धशिलारूप लोफना अग्रभागे पढोचवामा आत्मानी ऊर्ध्व गतिना सबधमा अहीं बराबर बध वेसता चार दृष्टातो आ प्रमाणे आपवामा आवे छे जेम माटीना लेपथी लीपेली एक तुणडी जळमा नाखताज ते माटीना सबधथी जळमा डुबी जाय छे पण ते माटी ज्यारे धोवाइ जाय छे अने तुवडी स्वच्छ थाय छे त्यारे तुरतज आपोआपज जळनी उपर आवीने रहे छे, अथवा जेम परडानु एक फळ परिपक्व थइ ज्यारे फूटे छे त्यारे तेनी अदर

રહેલા વી પાતાની મેલેજ ઉચા ઉઠ્ઠી નીરૂલે ડે, અથવા અ-
ગ્નિની શિલા જેમ સ્વભાવથીજ ઉચી ગતિ કરે ડે, અથવા જેમ
કુમારનો ચારુ, દડથી કેરવ્યો હોય ત્યારે તે દંડ દૂર થયા
પછી પળ અમુરુ સંમયસુધી તેમનો તેમ ફર્યા કરે ડે
તેમ આત્મા પળ કર્મના સરખથી દૂર થયા પછી આપોઆપજ
ઝૂર્વ ગતિમાન વને ડે. જે કર્મે પ્રથમ આત્માને મમાવ્યો હોય
ડે તે કર્મ જો કે, દૂર થઈ ગયુ હોય છે તોપણ આત્મા કુમા-
રના ચારુની પેઠે અમુરુ સમયસુધી ઇટલે સિદ્ધશિલાપર જઈ
પહોચાય ત્યાસુધી ગતિમાન હોઈ શકે છે, આ રીતે આત્માનો
કર્મગતિસ્વભાવ સિદ્ધ થાય છે

હવે તે સિદ્ધાત્માવિષે ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યસ્વભાવ પળ કહે
ડે--તે સિદ્ધાત્મા નિત્ય ડે-ઇટલે તેનુ સિદ્ધસ્વરૂપ કદી મ-
ટતુજ નથી સરુડો કલ્પો વીતિ જાય તોપણ તે સિદ્ધાત્મા
પાતાના સિદ્ધસ્વરૂપથી કદી ભ્રષ્ટ થતો નથી, માટે તેનો ધ્રૌવ્ય
સ્વભાવ પળ સિદ્ધ થાય છે આ સિદ્ધાત્મા ચૌદમા ગુઠાણામા
રહેલો સમજવો વઠી તે સિદ્ધાત્મા, ઉત્પાદવ્યયથી પળ યુક્ત ડે
અર્થાત્ ઉત્પાદ ઇટલે ઉત્પત્તિ તથા વ્યય ઇટલે નાશ-વન્નેથી
પળ યુક્ત ડે કહેવાનો ભાવ ઇ ડે કે, સિદ્ધાત્મા જ્ઞાનમય ડે,
તેમજ તે સિદ્ધના જ્ઞાનવિષે સરુલ જ્ઞેય પદાર્થના અવભાસરૂપ
પર્યાય, દ્વાનિ-દૃદ્ધિરૂપે પરિણમે છે, ઇટલે કે, ઇકુ પર્યાય ઉપજે
ડે ત્યારે ઇકુ પર્યાય વિનાશ પામે છે-જને તેથીજ દ્રવ્યદૃષ્ટિ
તે સિદ્ધાત્મા નિત્ય ડે-ધ્રુવ છે અને પર્યાયદૃષ્ટિ

शत पण छे आ उपाद्-द्वय-द्रव्यस्वरूप जेम आत्मद्रव्य
मा छे तेज प्रमाणे धीजा द्रव्योमा पण समजतु १४

हवे अजीवद्रव्य वर्णवे त्रेः कदाच कोइ शक्ता करे के,
जीवद्रव्य सर्वथा उपादेय होवाथी ते त्रिपे व्याख्यान करतु
ते तो योग्यन गणाय पण अजीवद्रव्य के जे सरया हेय छे
तेनु व्याख्यान सा माटे ? आना समाधानमा सूत्रकार पोतेन
कहे छे -

सूत्र—(गाथा)

अजीओ पुण जेयो पुग्गलधम्मो अहम्मआयास॥
कालो पुग्गलमुत्तो रुवादिगुणो अमुत्तसेसा दु ॥१५

अर्थ —अजीवद्रव्य जो के हेय छे—सरया त्याज्य छे
तोपण ते ज्ञेय तो छे ज तेनु पण ज्ञान करतु आशयक छेज हेय व
स्तु अने उपादेय वस्तु न्ने अवश्य जाणरीन जोइए, जेथी अजी
वद्रव्यनु व्याख्यान करतु ते पण योग्यन छे व्याख्यान त्रिना
विशेष ज्ञान न होइ शके, आ कारणथी हवे अजीवद्रव्य कहे
वामा आवे छे. आ अजीवद्रव्यना पाच भेद छे. पुद्गल द्रव्य
धर्मास्तिकाय द्रव्य, अधर्मास्तिकाय द्रव्य, आकाशास्तिकाय द्रव्य
अने काल द्रव्य आ पाचमा पहेलु जे पुद्गलद्रव्य छे तेज के
मूर्त छे—मूर्तिमान छे कारण के पाच प्रकारनु रूप—पाच प्रका
रनो रस—बे प्रकारनो गंध—आठ प्रकारनो स्पर्श—ए बीस ३

णाधी ते युक्त छे अने तेथीज तेने मूर्त कहेवामा आवे छे
वाकीना धर्मास्तिकाय वगेरे अजीवद्रव्य अमूर्त छे १५

पुद्गल द्रव्य व्याख्यान —

सूत्र—(गाथा)

सदो वधो सुहुमो शूलो सठाणभेदतमछाया ॥

उज्जोदादवसहिया पुग्गलदव्वस्स पज्जाया ॥१६॥

अर्थ:—(पुद्गलद्रव्य वे प्रकारनु छे एक तो परमा-
णुरूप शुद्ध पुद्गलद्रव्य अने गीजु स्फुटपरिणत पुद्गलद्रव्य
तेमाथी अशुद्ध पुद्गलद्रव्यना भेद कहेवामा आवे छे) एक
तो शब्द पुद्गलद्रव्य ते शब्दना वे भेद छे. एक तो भाषा-
त्मक शब्द अने बीजो भाषात्मक शब्द. तेमाथी भाषात्मक
शब्दना पण वे भेद छे एक अक्षरात्मक अने गीजो अनक्षरा-
त्मक तेमानो अक्षरात्मक शब्द सस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश-पै-
शाचिक-मागध-शौरसेन आर्य म्लेच्छ-वगेरे-मनुष्यादिना व्य-
वहारनु कारण अनेक प्रकारनो छे अनक्षरात्मक शब्द पण
वे इन्द्रिय वगेरे तथा तिर्यच वगेरेना शब्दरूपे जाणवो, तेमज
तीर्थकर भगवाननी वाणीरूप जे दिव्य ध्वनि ते पण अनक्षर
शब्दज छे आ अनक्षरात्मक शब्दना वली वे भेद छे एक
तो प्रायोगिक शब्द तथा बीजो वैश्रसिक शब्द प्रायोगिक
शब्द पुरुष वगेरेना प्रयत्नथी होय छे, अने ते पण चार

साक्षात् स्थूल छे आ सर्व स्थूलद्रव्य ते पुदगल द्रव्यज छे

हवे सस्थान पुदगलद्रव्य रुहे छे—सस्थान एटले आकृति-आकार ते पण समचोरस-त्रिकोण-चतुष्कोण वगैरे अनेक प्रकारनु छे अने ते ते सर्व सस्थान पुदगलद्रव्यज छे

ते पठी 'भेद' नामनु पुदगलद्रव्य छे जेम घड-वाजरी वगैरे-नो लोट अने घी खाड वगैरे पदार्थो आ सर्व भेद नामनु पुदगल द्रव्यज छे ते पठी 'तम' नामे पुदगलद्रव्य आवे छे, आ तम ते आखना तेजने अटकावनार अधकार नामनो पदार्थ छे अने ते पण पुदगलद्रव्यज छे पठी 'छाया' नामनु पुदगलद्रव्य छे, आ छायाद्रव्य वृक्षादि आश्रित अथवा मनुष्यादिकनी प्रति-छायारूप छे आना पठी 'उग्रोत' नामनु पुदगलद्रव्य आवे छे उग्रोत एटले चद्रमडलनो के तारादि विमानोनो प्रकाश आ पण पुदगलद्रव्यज छे, अने ते पठी 'आतप' नामे पुदगलद्रव्य छे सूर्यविमान अथवा सूर्यकातमणि वगैरेनो जे आतप ते पण पुदगलद्रव्यज छे ए रीते समस्त पुदगलद्रव्यने पुदगलद्रव्यना पर्याय जाणवा नेमाना जे परमाणुगत पर्याय छे ते शुद्ध पुदगलपर्याय समजवा अने छ गुणे दानि-वृद्धिरूप परिणामवाळा तथा स्निग्ध-रूक्ष-वगैरे रूपना विभावगुणथी उत्पन्न थनारा जे द्रव्यगुणादिस्वरूप ते अशुद्ध पुदगलपर्याय समजवा १६

धर्मास्तिकाय स्वरूप कथन —

खूत्र—(गाथा)

गडपरिणयाण धम्मो पुग्गलजीवाण गमणसहयारी॥
तोय जह मच्छाण अच्छता णेव सो णेइ ॥१७॥

अर्थ — गमनक्रियारूपे परिणाम पामेला पुद्गलद्रव्यने तथा जीवद्रव्यने तेमनी गमनक्रियामा जे सहायकारण छे—साहाय्यदाता छे ते धर्मास्तिकायद्रव्य रुहेवाय छे जो के जीव-पुद्गलनी गमनक्रियानु उपादान कारण-मूल हेतु, जीव पुद्गल पोतेज छ तोपण धर्मास्तिकायरूप असा कारण कारण विना जीव-पुद्गल रुदी गमन करी शके नहि जो धर्मास्तिकायनी सहायविनाज जीव-पुद्गल गमन करी शकता होय तो तेओ अलोकमध्ये का नयी जइ शकता ? जीवनी तथा पुद्गलद्रव्यनी शीघ्रगति तो एक समयमा चौद राजलोक सुधीनी कहेवामा आवी छे छता ते अनतशक्तिमान जीवद्रव्य तथा पुद्गलद्रव्य, धर्मास्तिकायरूप सहायिकारणना अभावबीज अलोकमध्ये गति करी शकता नयी आ रीते धर्मास्तिकायद्रव्य, जीव-पुद्गलने गति-सहायदाता छे ए वातने दृढ समजाववा माटे अहीं एक दृष्टात आपे छे — जेम पाणी माउलाने गमन क्रियामा सहायक छे एटले पाणी विना जेम माछलु गमनक्रिया करी शकतु नयी तेम धर्मास्तिकायनी सहायविना जीव-पुद्गलद्रव्य गतिक्रिया करी शके नहि, पण ते जीवद्रव्य तथा पु

दगलद्रव्य एरु स्थळे स्थिति करी रहा होय तो बलात्कारे-
जबरजस्तीची धर्मास्तिकाय तेमने गतिक्रियामान करी शके
नहि अर्थात् जीव-पुद्गलद्रव्ये स्वतःज गमनक्रियानो प्रारभ
कर्यो होय त्यारेज धर्मास्तिकाय तेओने सहायक थाय छे. १७

अधमाम्तिकाय व्याख्यान —

सूत्र—(गाथा)

ठाणजुयाण अहम्मो पुग्गलजीवाण सहयारी ॥

छाया जह पहियाण गच्छता णेव सो धरइ ॥१८॥

अर्थ —स्वत'-स्वस्वभावे एरु स्थळे स्थिति करता जीव-
पुद्गल द्रव्यने स्थिति कराववामा जे सहायी छे तेने अधर्मा
स्तिकाय द्रव्य कहेवामा आवे छे जेम म-व्यान्ह समये तापथी
अतिदु खी थयेला मुसाफरोने कोड स्थळे आराम लेवानी
इच्छा तो स्वतःज उदभवेली छे अने तेओना ते इच्छाने
मार्गमा आवेली वृक्षादिनी छाया जेम सहायी बने छे तेम जीव-
पुद्गलद्रव्य पण अधर्मास्तिकायनी सहाय पापी स्थिति करे छे
जेम कोड आसन्नभव्य जीव, पोताना शुद्धात्मभावथीज मुक्त
होड शके छे छता पण अरिहतादिनी भक्तिरूप राह्य भावना
ते भव्य जीवने व्यवहार दृष्टिए सहायी कारण बने छे तेम
पोतानी शक्तिरूप उपादान कारणथीज स्थिति करता जीव-
पुद्गलने मात्र बाह्य निमित्तथीज अधर्मास्तिकाय सहाय बने

ઝે, પણ તે જીવ-પુદગલદ્રવ્ય જો ગમન કરી રહ્યા હોય તો અધર્માસ્તિકાય પોતાની ઇન્ડાથી તેઓને અટકાવી શકે નહિ અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય, સ્થિતિકરી રહેલા જીવ-પુદગલ દ્રવ્યને જેમ ગમન કરાવી શકે નહિ તેમ અધર્માસ્તિકાય, ગમન કરતા જીવ-પુદગલ દ્રવ્યને સ્થિતિ કરાવી શકે નહિ. ૧૮

આકાશાસ્તિકાય સ્વરૂપ કથન —

સૂત્ર--(ગાથા)

અવગાસદાણજોગ્ગં જીવાદીણ વિયાણ આયાસ ।

જોન્હ લોગાગાસ અલોગાગાસમિદિ દુવિહ ॥૧૯॥

અર્થ - જીવાદિ ડ્રવ્યને અવકાશ આપવાની જે યોગ્યતા ધરાવે ડ્ર-ને તે દ્રવ્યોને જે અવકાશ આપે છે તે આકાશદ્રવ્ય જાણવું અહીં એક પ્રશ્ન છે કે, એક જ જીવદ્રવ્ય અસખ્યાત પ્રદેશ લોગાકાશ પ્રમાણનું છે અને તેવા અનતાનત જીવદ્રવ્યો છે, આ જીવદ્રવ્ય કરતા અનતગણુ પુદગલદ્રવ્ય ઝે, ધર્મદ્રવ્ય પણ અસખ્યાતપ્રદેશી છે, તેમજ અધર્મદ્રવ્ય પણ અસખ્યાતપ્રદેશી છે, તેમજ કાલદ્રવ્ય પણ અસખ્યાતુજ છે આ સમગ્ર દ્રવ્યો એકલા લોગાકાશમાત્ર અવકાશ કેમ પામી શકે ? કેમ તેઓ સકીર્ણતા (સકુદામણ) ન પામે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર તરીકે પર દૃષ્ટાત અહીં વહેવાય છે -જેમ એક ઢીવાની ડ્યોતિમા અનેક ઢીવાની ડ્યોતિ સમાઈ જાય છે અથવા માત્ર એક જ ગઢીયાળા

जेटला पारानी गोटीमा जेम अनेरु मण सोनु समाइ जाय छे उता ते गोटीनु प्रमाण नथी वधतु के नथी घटतु—अवी अमुरु कोइ कोइ वस्तुमा शक्ति रहेली होय छे—तेज प्रमाणे आकाशद्रव्यमा पण तेवा प्रकारनी तेनी कोइ शक्तिना सामर्थ्यवी समग्र द्रव्यो विना सकोचे समाइ जाय छे, आयु आकाशद्रव्यनु स्वरूप भगवान जिनेश्वरे वर्णवेलु छे ते आकाशद्रव्य ने प्र कारनु छे. एरु लोकाकाश अने वीजु अलोकाकाश जो के, आकाशद्रव्य स्वतःज अमूर्त, असृष्ट तथा अवयवरहित होवाथी तेना भेद सभवे नहि तोपण औपाधिक भेदनी दृष्टिए आकाशना वे भेद कहेवामा आव्या छे १९

लोकाकाश-अलोकाकाश विभाग वर्णन —

सूत्र—(गाथा)

धम्माधम्मा कालो पुग्गलजीवा वसति जावदिए ॥
आयासे सो लोगो तत्तो परदो अलोगुत्ति ॥२०॥

अर्थ —धर्म, अधर्म, काल, पुद्गल अने जीव जा पाचद्रव्यो जेटला आकाशप्रदेशमा रहे ते लोकाकाश कहेवाय छे जो के उये द्रव्यो पोतानी शक्तिनी-कोइनी सहाय लीधा विना स्वभावेज स्थिति करी शके छे तोपण व्यवहारदृष्टिए सर्वद्रव्योनो आधार आकाश छे, माटे जे पाचे द्रव्यने आधाररूपे परिणमे छे ते लोकाकाश कहवाय छे, अने तेथी वीजु अलोकाकाश

कहेवाय छे आ लोनाकाश अनत प्रदेशरूप छे अने तेमा शुद्ध आकाशप्रदेश विना अन्य कोइ पण द्रव्य नथी. २०

हने निम्नय तथा व्यवहारनी अपेक्षाए काळद्रव्यनु
स्वरूप वहे छे —

सूत्र—(गाथा)

द्वपरिवट्टरूवो जो सो कालो हवेइ व्यवहारो ॥
परिणामादीलरको वट्टणलरको हु परमट्टो ॥२१॥

अर्थ—जीवद्रव्य अने पुद्गलद्रव्यना नव पुरातन पर्याय वगेरेनी अमुरु समयसुधीनी जे स्थिति ते व्यवहार काळद्रव्य कहेवाय छे याद राखवु जोइए के, जीव-पुद्गलद्रव्यना नव पुरातन पर्यायो ते कालद्रव्य नथी पण तेओनी जे स्थिति तेज कालद्रव्य छे रुदाच कोइ कहे के, काळद्रव्य अरूपी होवाथी तेने केम जाणी शक्य ? तेना उत्तरमा कहे छे '—जीव-पुद्गलना अनेक प्रकारना जे परिणामो-जेवा के, एरु पर्यायथी गीना पर्यायरूप परिणाम तथा जीव-पुद्गलनी गमनादि क्रिया-तडुलपचनादि क्रिया-वगेरे परिणामो उपरथी व्यवहार काळद्रव्यने जाणी शक्य छे कहेवानो भाव ए छे के, जीव-पुद्गलना परिणाम तथा क्रिया-ए सर्व कार्य, कालद्रव्यनी सहाय विना कदी होइ शके नहि, अने तेथीज कालद्रव्यने जाणी शक्य छे बली परधर्म तथा अपरधर्म उपरथी पण काळद्रव्य

जाणी शकाय छे जेने उत्पन्न थये अमुक घणो समय थइ गयो होय ते पर कहेवाय छे अने जेने उत्पन्न थये अमुक अल्प समय थयो होय ते अपर कहेवाय छे जेम पुत्रनी अपेक्षाए पिता पर छे अने पितानी अपेक्षाए पुत्र अपर छे आ पर-अपरनु असाधारण कारण काळविना बीजु कोइ पण नथी, माटे पर-अपरना कारण तरीके पण काळद्रव्यनु अनुमान थइ शके छे.

ए रीते व्यवहारकाळनु स्वरूप दर्शाव्यु, इवे निश्चय काळनु स्वरूप वर्णवे छे.-वर्तनालक्षण जे परमार्थ काळ ते निश्चय काळ छे वर्तना एटछे-सर्व प्रकारना द्रव्यो पोतपोताना स्वभावे करी अनेक परिणामने पामे छे अने तेओना ते ते परिणामने समये-एक परिणामथी बीजा परिणामनी उत्पत्तिविषे काळद्रव्यनु जे सहायपणु तेज वर्तना छे अने तेनेज वर्तना - निश्चय काळद्रव्य कहेवामा आवे छे. भावार्थ ए छे के, सर्व प्रकारना द्रव्यो पोतपोताना उपादान कारणथी अनेक प्रकारना परिणामने पामे छे अने पङ्गुण हानि-टद्धिरूप ते ते तेओनी परिणतिनी उत्पत्तिमा काळद्रव्य सहकारी कारण तरीके नने छे काळद्रव्यनी सहाय विना कोइपण द्रव्य रुदी परिणमी शके नहि, दृष्टात तरीके-माटीरूप उपादान कारणथी घटरूप कार्य बने छे पण ते घटकार्य पोतानी उत्पत्तिमा कुभारना चारुनी तथा ते चारु फेरववाना दडनी सहकारी कारण तरीके अपेक्षा राखेज छे, ते ते सहकारी कारण विना घटकार्य कदी बनी शकतु

नहीं तेम, सर्व द्रव्यो पोतपोताना उपादान कारणही अनेक परिणामरूपे उत्पन्न थता काळद्रव्यनी सहकारी कारण तरीके अपेक्षा राखेज ठे

हवे अहीं एरु प्रश्न धाय ठे के, समग्र पदार्थ परिणामी ठे अने ने ते सर्व द्रव्योना परिणाममा काळद्रव्य सहकारी कारण ठे, ए तो समजाय ठे पण काळद्रव्यने पोताने पोताना परिणाममा काण सहकारी कारण ठे? आना उत्तरमा कहे छे-जेम आकाशद्रव्य अन्य सर्व द्रव्यने अवकाश आपे ठे उता पोताने पण ते पोतेज अवकाश आपे ठे तेम काळद्रव्य पण पोतानी परिणामदशामा पोतेज सहकारी कारण नने ठे

आ उपरधी बली पण एरु प्रश्न उभो धाय छे के, आ काशद्रव्यनी पेठे काळद्रव्य पण पोतेज पोताना परिणाममा सहकारी कारण नने ठे, एम कहेयामा आव्यु, तो जीवद्रव्य तथा पुद्गलद्रव्यना गतिपरिणाममा अने स्थितिपरिणाममा धर्मद्रव्य तथा अधर्मद्रव्य सहकारी कारण सा माटे होवा जोइए? कया कारणही तेओ पण पोतपोताना परिणाममा पोतेज सहकारी कारण न नने? पली धर्मास्तिकायनु तथा अधर्मास्तिकायनु थु मयोजन रहे ठे? तेमज सर्व द्रव्योनु सहकारी कारण जे काळद्रव्य तेनु पण थु मयोजन छे? आकाश द्रव्यनु पण थु मयोजन ठे? सर्व कोइ द्रव्य पोतपोताना परिणाममा पोतेज उपादान कारण तथा सहकारी कारण बनी

रहे अने कोइ पण द्रव्यने बीजा कोइ पण द्रव्यनी सहाय जो जरूरी नज रहे तो केवल एक जीवद्रव्य तथा बीज पुद्गल द्रव्य-ए वेज द्रव्यो निश्चल रहेशे पण बीजा चार द्रव्योनु अस्तित्व नहि रहे!! आ वात शु जिनागम विरुद्ध नथी? आ प्रश्नो उत्तर कहे छे:—भगवान जीतराग रुदी अन्यथा वादी नज होय, जिनागममा जे उ द्रव्यो कहेवामा आच्या छे ते सत्यज छे आ वात खात्रीपूर्वक माननी जोइए के, जिनोक्त समग्र पदार्थ अनुभवप्रत्यक्ष छे. काळद्रव्यना कार्य घडी-आवली वगेरेने जो आपणे प्रत्यक्ष अनुभवीए छीए तो काळ द्रव्यनु नास्तित्व केम स्वीकाराय? तेज प्रमाणे काळ द्रव्यनी पेठे धर्मास्तिकाय वगेरे द्रव्य पण अनुमानादिथी सिद्धज छे. उये द्रव्यनु स्वरूप जे प्रमाणे जिनागममा कह्यु छे ते तेमज छे एमा अन्यथा नथी. जेम धर्मास्तिकाय वगेरे पदार्थो जीव-पुद्गलना गत्यादि परिणाममा सहकारी कारण छे तेम काळ द्रव्य पण सर्व द्रव्योनी परिणतिमा सहकारी कारण होइने पोते पोतानी परिणतिमा पण सहकारी कारण छे जिनेश्वर देव सर्व पदार्थोने अनन्तर्मात्मक कथा छे तेथी युक्तिप्रमाण, अनुभवप्रमाण तथा आगमप्रमाणना आधारे जे धर्म जे पदार्थमा कहेवामा आच्या छे ते घटेज छे, माटे काळ द्रव्यने स्वपरपरिणतिमा जे सहकारी कारण कहेल छे ते सप्रमाण छे प्रमाणपूर्वकज कहेवामा आच्यु छे. जेम जीव पोताना स्वरूपनो तथा अन्यन स्वरूपनो प्रकाशक छे तेथी ते स्वपरप्रकाशक

કહેવાય છે તેમ કાલદ્રવ્ય પણ સ્વપરપરિણતિનું સહકારી
કારણ કેજ આ રીતે નિશ્ચય કાલદ્રવ્ય જાણવું, ૨૧

હવે તે નિશ્ચય કાલદ્રવ્યને રહેવાનું સ્થલ, ક્ષેત્ર તથા
કાલાણુદ્રવ્યની સંખ્યા કહેવામાં આવે છે -

સૂત્ર—(ગાથા)

લોયાયાસપણ્ણે ડકિન્ને જે ઠિયા ઠુ ડકિન્ના ॥

રયણાણ રાસીમિવ તે કાલાણુઅસખદવાણિ ॥૨૨॥

અર્થ:—જેમ રત્નોના એક ઢગમાં અનેક સંખ્યાવાળા
રત્નો પોતપોતાની જૂદા જૂદા સત્તાપ ઢગરૂપે એકઠા રહ્યા હોય
છે તેમ, કાલાણુદ્રવ્ય લોકાકાશના એક એક પ્રદેશમાં એક
એક પરસ્પર અસન્ન-જૂદા જૂદા રહે છે, તેમજ કાલના આ
અણુઓ, અસંખ્યાત છે—અર્થાત્ લોકાકાશના પ્રદેશ અસંખ્યાત
છે અને તે એક એક પ્રદેશમાં કાલનો અણુ પણ એક એક
રહેલો છે તેથી કાલના અણુઓ પણ અસંખ્યાત છે

હવે અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે, સમગ્ર દ્રવ્યોની
પરિણતિમાં કાલદ્રવ્ય સહકારી કારણ છે અને તે કાલદ્રવ્યને
રહેવાનું ક્ષેત્ર લોકાકાશ કહેવામાં આવે છે તો અલોકમધ્યવર્તી
આકાશ દ્રવ્યને સહકારી કોણ? અલોકમધ્યે તો કોઈ પણ
દ્રવ્યનો અભાવજ છે આના ઉત્તરમાં કહેવામાં આવે છે કે,
લોકાકાશ અને અલોકાકાશ—આ બંને કડ જૂદા જૂદા સ્વલ

નથી, પણ તે અભિન્ન -અસદ્ દૃઢરૂપ છે આવા કારણથી
 લોકાકાશની પરિણતિને સહકારી થતુ તે કાલદ્રવ્ય, અલો-
 કાકાશની પરિણતિને પણ સહકારી હોઈ શકે છે જેમ અગ્નિ
 એવા એક દહને કોઈએ અમુક એક ભાગમા દલાવ્યો હોય તો
 પણ સંપૂર્ણ સર્વાંગે તે હણે છે, તેમ કાલદ્રવ્યની સહકારિકા
 રણતા લોકાકાશમદેશમા વ્યાપ્ત થતા તેના અગ્નિવરૂપ અલો-
 કાકાશમા પણ વ્યાપે છે

વળી પણ એક પ્રશ્ન છે કે, કાલ દ્રવ્ય જો સમગ્ર દ્રવ્યોના
 પરિણામમા સહકારી છે તો આત્માની જે મુક્તિરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ
 તેમા પણ તે સહકારીકારણ હોવો જોઈએ, અને જો એમજ હોય
 તો કાલદ્રવ્ય પણ ઉપાદેયજ થયુ પ્રથમ કહેવામા તો એમ આવ્યુ છે
 કે, એક આત્મા વિના સમગ્ર દ્રવ્યો હેય છે, અથવા જ્ઞેય છે પણ ઉ-
 પોદ્ય તો નથીજ, તો અહી કાલ દ્રવ્યને ઉપાદેય સમજવુ કે હેય ?
 આનો ઉત્તર કહે છે -આત્માની મુક્તિરૂપ શુદ્ધપરિણતિનુ કારણ
 વીતરાગ ચારિત્ર છે વીતરાગ ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ ઉપયોગ જો ન હોય
 તો કેવલ એકલુ કાલદ્રવ્ય મુક્તિરૂપ શુદ્ધ પરિણતિનુ સહકારી
 કારણ કઠી ન થઈ શકે. આવાજ કારણથી કાલદ્રવ્ય હેય છે
 પણ ઉપાદેય નથી. વાસ્તવિક રીતે તો એજ યોગ્ય છે જે, ભગવાન
 વીતરાગે કાલદ્રવ્યાદિ જે જે અમૂર્તદ્રવ્યો દર્શાવ્યા છે તે સમગ્રે છદ્મ-
 સ્ય જીવે સંશય કરવો અઘટિત છે. તે તે જિનમાપિત દ્રવ્યોમા
 તેના તેના સ્વરૂપસ્થાપન નિમિત્તે જે કઈ યુક્તિ-તર્ક વગેરે
 કરવામા આવે તે પણ આગમવિરુદ્ધ નજ હોવા જોઈએ. વીત-

राग सर्वज्ञ देवे जे जे पदार्थों कथा छे ते कही असत्य नथीज, आवो निश्चय करी विवादनो सर्वथा त्याग करवो. केमके विवादथी रागद्वेष उत्पन्न थाय छे अने रागद्वेष ससारवृद्धिनु कारण बने छे. २२

आटला ग्रथथी पदद्रव्यनु स्वरूप वर्णव्यु, हवे पाच गाथाओथी पचास्तिस्मायनु स्वरूप कहे छे —

सूत्र—(गाथा)

एव छब्भेयमिद जीवाजीवप्पभेददो द्व ॥

उत्त कालविजुत्त णादवा पच अतिकया दु ॥२३॥

अर्थ.—ए प्रमाणे जीव-अजीवभेदथी छ प्रमाणु द्रव्य कहेवामा आव्यु, तेमार्थी काद्रव्यने बाद कीना जे पाच द्रव्य रहे छे तेने अस्तिस्माय छे, एटछे कालद्रव्य सिन्नायना गीजा सर्वद्रव्यो कहेवामा आवे छे २३

हवे 'अस्ति'शब्द त अर्थ

सति जदो ते णेदे

काया इव चहुदेसा

अर्थ —जिनवरो

आपणी सत्ताए विग्रमान छे—तेओनी 'नास्ति' कर्दा काळे थती नथी माटे तेओने 'अस्तिरूप' कहेरामा आवे छे, तेमज कायनी पेठे बहु प्रदेशवाळा छे तेथी 'कायरूप' कहेवाय छे कहेवानो भाव ए छे के, जेम काय-शरीर, बहु पुद्गलप्रदेशस्करुथी 'काय' कहेवाय छे तेम जीवादि पाच द्रव्यो पण एक एक द्रव्य अनेक प्रदेशमय छे तेथी 'काय' कहेवाय छे आ रीते जीवादि पाचे पदार्थो, अनादि-अनत-सत्तारूप 'अस्ति' धर्मथी युक्त छे अने बहुप्रदेशमय 'काय' धर्मथी युक्त छे तेथी 'अस्तिकाय' कहेवाय छे, जेमके-जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय, धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय अने आकाशास्तिकाय २४

हवे जीवादि द्रव्योमा बहुप्रदेशपणु वेथी रीते छे ते यात कहे छे —

सूत्र—(गाथा)

होति असखा जीवे धम्माधम्मे अणत्त आगासे ॥
मुत्ते तिविह पएसा कालस्सेगो ण तेण सो काउ ॥२५॥

अर्थ — जीवद्रव्यने विषे असख्यात प्रदेश छे एटले एक जीवद्रव्य असख्यात प्रदेशमय छे एम समग्र जीवद्रव्य जाणवा तेजप्रमाणे धर्मास्तिकाय तथा अधर्मास्तिकाय पण असख्यात प्रदेशमय छे. आ धर्मास्तिकाय तथा अधर्मास्तिकाय असख्यात प्रदेशमय लोकरुप्रमाण एक सत्ता धरे छे. आकाशद्रव्यने विषे

अनत प्रदेश छे—एटले आकाशद्रव्यनी अनतप्रदेशमय लोका लोरु मात्र एक सत्ता छे, मूर्त एतु जे पुद्गलद्रव्य तेमा त्रण प्रकारना प्रदेश छे. एक तो सरयात पुद्गल परमाणुस्वरूप सरयात प्रदेशी पुद्गलद्रव्य, त्रीजु असरयात परमाणुमयरूप असरयात प्रदेशी पुद्गलद्रव्य अने त्रीजु अनतपरमाणुमय स्वरूप अनतप्रदेशी पुद्गलद्रव्य ए प्रमाणे मूर्तद्रव्य—पुद्गलद्रव्यमा त्रण प्रकारना प्रदेश जाणवा आ पाचे द्रव्यो ष रीते बहुप्रदेशमय छे तेथीज तेओने 'अस्तिकाय' कहेवामा आवे छे पण कालद्रव्य तो मात्र एकज प्रदेशरालु छे—कालाणुरूप कालद्रव्य मात्र एक प्रदेशी छे तेथी ते 'काय कहेवाय नहि जो के, कालद्रव्यना अणु असरयात छे तोपण ते एक एक कालाणु एक बीजा साये मळीने पोतानी जूदी जूदी सत्ता धरे छे अने समग्र कालाणुरूपे रहे छे, माटेज ते कालद्रव्य बहुप्रदेशी नथी बळी समयरूप जे निकृष्ट कालपर्याय छे तेनु उपादान कारण पण एक कालाणुज छे अने ते पण एकप्रदेशीज छे आवा आशयथीज कालद्रव्यने 'काय कहु नथी

जो के पुद्गल परमाणु एकप्रदेशी छ तोपण उपचारे करी पुद्गल काय कहेवाय छे एवा आशयथी कहे छे —

सूत्र—(गाथा)

एयपएसो वि अणु णाणारंधप्पदेसदो होदि ॥

बहुदेसो उवयारा तेण य कायं भणति सव्वणू ॥२६॥

अर्थ —पुद्गलद्रव्य जो के एक प्रदेशी छे तोपण स

ख्यात प्रदेशी स्फुध, असख्यात प्रदेशी स्फुध, अनन प्रदेशी स्फुध-वगेरे स्फुधना बहुस्फुधरहुप्रदेशपणाथी पुदगलद्रव्य बहुप्रदेशी कहेवामा आव्यु छे, अर्थात् निश्चयदृष्टि ए पुदगलद्रव्य एक प्रदेशीज छे तोपण उपचार मात्रयी-एटले व्यवहारनी अपेक्षाए तेने बहुप्रदेशी कछु छे अने तेथीज सर्वज्ञ भगवाने ते पुदगलद्रव्यने 'पुदगलास्तिकाय' कछु छे' हवे अहीं एक मश्र छे के, जेम पुदगलद्रव्य परमाणु-द्रव्यणुकादि स्फुधरूप होइ बहुप्रदेशी कहेवाय छे नेम, कालद्रव्य पण कालाणु-द्रव्यणुकादि स्फुधरूप बहुप्रदेशी केम न कहेवाय? आ मश्रनो उत्तर ए छे के, पुदगलद्रव्यमा स्निग्धता-रुक्षता वगेरे विभाव गुणो छे अने तेथी ने पुदगल परमाणु एकठा मळी द्रव्यणुकादि स्फुधरूपे परिणमे छे पण कालद्रव्यमा स्निग्धता रुक्षतावगेरे विभाव गुणो नथी अने तेने लीपे ने कालाणु कदी एकठा मळी शके नहि तेमज स्फुधरूपे परिणमे नहि, आ कारणथीज कालद्रव्य एक प्रदेशी छे, बहुप्रदेशी नहि २६

प्रदेशस्वरूप कथन —

सूत्र--(गाथा)

जावादिय आयासं अविभागी पुग्गलेण उट्टु ॥
तं खु पदेस जाणे सव्वाणुट्टाणटाणरिहं ॥ २७ ॥

अर्थः—जेटलु आकाशद्रव्य अविभागी पुदगलपरमाणुथी अवच्छेद-भाश्रित थाय-रोकाय तेटला आकाशक्षेत्रने

प्रदेश जाणवो एटले के, एर पुदगळ परमाणु जंटला आकाशने रोक्यो रहे तेटला आकाशने एक आकाशप्रदेश जाणवो एम घोजा पण समग्र द्रव्यप्रदेशने आकाशप्रदेशसमान जाणवा ए एक आकाशप्रदेश, सर्व पुदगळपरमाणुने तथा समग्र सूक्ष्म पुदगळरूपने अवकाश आपवानी योग्यता धरावे छे-एवा प्रकारनी ते आकाशप्रदेशनी अरकाशदानशक्ति छे. जो तेनामा एवा प्रकारनी शक्ति न होय तो अनतानत पदद्रव्यने अमर्यादाप्रदेश लोकाकाशमा केम समायी शके ! ते आकाशद्रव्यनु स्वरूप पहिला पण यद्यज छे

हवे अहीं एर शका थाय छे के, पुदगळद्रव्य मूर्त होवाथी तेनो परमाणुरूप भेद घटे छे, पण आकाश वगैरे जे अमूर्तद्रव्य छे तेना प्रदेशरूप भेद केम घटे ? आ शकानु समाधान ए छे के, जेम कोइ वे मुनिओ चेठा छे ते वन्ने मुनिओनु वेसवानु क्षेत्र एरु कहेवाय के रे जूदा जूदा क्षेत्र कहेवाय ? जो वन्नेनु एक क्षेत्र फहीए तो वन्ने जण एक क्षेत्र मा केम रही शके, ते माटे वन्ने मुनिओना वसवाना क्षेत्र जूदा जूदाज कहेवा पटशे तेम आकाशादि जे अमूर्तद्रव्यीनो भेद कहेवामा आव्यो छे ते पण औपाधिक भेदज समजवो निश्चयदृष्टिए तो कोइ जातनो भेदज नथी

इतिश्री-द्रव्यसंग्रह प्रथमा पदद्रव्यपचास्तिकाय
प्रतिपादक प्रथम अध्याय
समाप्त

हने जीव-अजीव पुद्गलद्रव्यना पर्याय-आश्रयादि
मात पदार्थ वर्णये छे —

सूत्र—(गाथा)

आसत्र-बंधण-सत्र-णिज्जर-मोख्का-सपुण्णपावा जे ॥

जीवाजीवविसेसा ते वि समासेण पभणामो ॥२८॥

अर्थः—आश्रव पदार्थ, उध पदार्थ, सवर पदार्थ, निर्जरा प-
दार्थ, मोक्ष पदार्थ पुण्य पदार्थ अने पाप पदार्थ आ सात पदार्थो
जीवद्रव्य तथा अजीवद्रव्यना विशेष जाणवा तेओ सत्रे हवे
सक्षेपमा कहेवामा आवे छे. आ सात पदार्थोमा जेओ चेतन
भाव-ज्ञानरूप भाव छे तेओने जीवद्रव्यना विशेष जाणवा अने
जेओ अचेतनभाव-जडभाव छे तेओने अजीव-पुद्गलद्रव्यना
विशेष-पर्याय जाणवा

आश्रव पदार्थ स्वरूप अथन —

आसवदि जेण कम्म परिणामो अप्पणो स विण्णेओ ॥

भावासवो जिणुत्तो दव्वासवणो परो होदि ॥२९॥

अर्थ — आश्रव पदार्थना ने भेद छे एक तो भावाश्रव
अने नीजो द्रव्याश्रव तेमानो भावाश्रव ते ए छे के, जेणे करी
कर्मपुद्गल आत्मानो समीप आवे एउ आत्मानु जे कोइ प-

રિણામ તેને ભાવાશ્રવ જાણવો, એમ ભગવાન જિનેશ્વર કહે છે
 એ સિવાય ત્રીજો દ્રવ્યાશ્રવ જાણવો આ વિષે આગળ કહેવાશે ૨૯

આશ્રવના મેટ પકો ભાવાશ્રવરૂપ આત્મપરિણામનું
 વિશેષ વિચરણ —

સૂત્ર—(ગાથા)

મિત્યન્નાવિરદિપમાદજોગા કોધાદઓ ય વિળ્ણેયા ॥
 પળપળપળદ્સતિયચ્ચુ કમસો મેદા દુ પુઠ્ઠસ્સ ॥૩૦॥

અર્થ — મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, યોગ અને ક્રોધ
 વગેરે કષાયને ભાવાશ્રવ જાણવા તેમાં પોતાના આત્મસ્વરૂપની
 જે વિપરીત શ્રદ્ધા તે આશ્રવતર મિથ્યાત્વ છે અને જિન ભગવાને
 કહ્યાં જીવાદિ પદાર્થ ઉપર જે વિપરીત શ્રદ્ધા તે વાહ્ય મિથ્યા-
 ત્વ છે આ મિથ્યાત્વરૂપ જે આત્મપરિણામ તે ભાવાશ્રવ કહે
 વાય છે તેમજ આત્મા, પોતાના સહજસુખનુધારસથી વિપરીત
 થઈ ઇન્દ્રિયાધીન સુખની જે ઇચ્છા કરે તે આશ્રવતર અવિરતિ
 છે અને પ્રાણાતિપાતવિરમણ વગેરે વ્રતનો જે સર્વથા અભાવ તે
 વાહ્ય અવિરતિ છે આ અવિરતિરૂપ જે આત્મપરિણામ તે પણ
 ભાવાશ્રવ છે વળી શુદ્ધ આત્માનુભવથી પરિણામનું જે ચલન
 તે આશ્રવતર પ્રમાદ છે અને મૂઝગુણ તથા ઉત્તરગુણને મલિન
 કરનારા જે પરિણામ તે વાહ્ય પ્રમાદ છે આ પ્રમાદરૂપ આત્મ
 પરિણામ પણ ભાવાશ્રવ છે કર્મપુદગલને ગ્રહણ કરવાને આ-

त्मप्रदेशनी जे चञ्चलता ते आभ्यतर योग कहेवाय छे अने मन-
वचन-कायानो जे व्यापार ते बाह्य योग कहेवाय छे आ योग-
रूप जे आत्मपरिणाम ते पण भावाश्रव कहेवाय छे. तेजप्रमाणे
परम उपशममूर्ति-केवलज्ञानादि अनन्तगुणवाळा पोताना श्रुद्ध
स्वभावने क्षोभकारक जे आत्मपरिणाम ते आभ्यतर क्रोधादि
रूपाय छे अने कोइ अनिष्ट वस्तुना सवगमा जे क्रूर परिणाम
ते बाह्य क्रोधादि कपाय कहेवाय छे आ क्रोधादि कपायरू-
प जे आत्मपरिणाम ते पण भावाश्रव छे ए रीते भावाश्रवना
भेदरूप मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, योग तथा क्रोधादिना
पण अनुक्रमे आ प्रमाणे भेद समजवा-मिथ्यात्व, विपरीत मि
थ्यात्व, विनयमिथ्यात्व, सशयमिथ्यात्व तथा अज्ञानमिथ्यात्व,
अविरतिरूप भावाश्रवना पण पाच भेद छे. जेवा के, हिंसा,
मृपावाद, अदत्तादान, मैथुन तथा परिग्रह, प्रमादरूप भावाश्र
वना पदर भेद कहेला छे जेवा के चार प्रकारनी विकथा, चार
क्रोधादि कपाय, इन्द्रियोना शब्दादि पाच विषयो, निद्राप्रमाद
तथा दृष्टिरागप्रमाद-एरुदर ए प्रमाणे पदर प्रमाद जाणवा
योग भावाश्रवना त्रण भेद छे-मनोयोग, वचनयोग तथा का-
ययोग, अने क्रोधादिकपायरूप भावाश्रव पण चार प्रकारनो
छे -जेमके क्रोध, मान, माया तथा लोभ, आ सर्व भावाश्रव-
नाज भेद जाणवा. ३०

एव द्रव्याश्रय कहे छे —

सूत्र—(गाथा)

णाणावरणादीण जोग जं पुग्गलं समासवट्ठि ॥
दव्वासओ स णेओ अणयभेओ जिणरकाओ ॥३१॥

अर्थ — ज्ञानावरणादि आठ प्रकारना कर्मने योग्य जे पुद्गल-एटले कर्मणशरीरनी निष्पत्तिना कारण जे पुद्गल परमाणुओ-तेओनु जीवमदेशने लक्षी जे आगमन ते द्रव्याश्रव जाणवो आ द्रव्याश्रव जिनभापित होइने अनेक भेदवाओ जे-अर्थात् ज्ञानावरणादि कर्मरूप आठ मूलप्रकृति तथा तेना उत्तरप्रकृतिरूप १४८ भेदोने द्रव्याश्रव कहेयामा आवे ३१

वध पदाय व्याख्यान —

सूत्र—(गाथा)

वज्झदि कम्म जेणदु चेट्ठणभावेण भाववधो सो ॥
कम्मादपट्टेसाण अण्णोण्णपवेसण ड्ढेयरा ॥३२॥

अर्थ — वध पदार्थ ते प्रकारनो छे एरु तो भाववध तथा वीजो द्रव्यवध, तेमानो भाववध ते ए छे के, चेतन भावी आत्माने राग-द्वेष-मोहरूप अशुद्ध परिणामथी जे कर्म उदाय छे ते भाववध कहेयामे छे, सिवाय वीजो द्रव्यवध ते ए छे के, कर्म पुद्गल तथा आत्ममदेशनो जे अन्योन्य प्रवेश-नीरक्षीरन्याय प्रमाणे जे एकर समिलन ते द्रव्यवध जाणवो ३२

યથપદાયના મેદ —

સૂત્ર—(ગાથા)

પયડિટ્ટિદિ અણુભાગ-પ્પદેસભેદાદુ ચ્ચુવિધોવંધો ॥

જોગા પયડિપદેસા ટિદિઅણુભાગાકસાયદોહુતિ ॥

અર્થ — પ્રકૃતિયથ, સ્થિતિયથ, અનુભાગયથ, તથા પ્રદેશયથ—એમ ચાર પ્રકારનો યથ પદાર્થ છે. તેમા પ્રકૃતિયથ તે ઈ ટે કે, પ્રકૃતિ-સ્વભાવનો જે યથ તે પ્રકૃતિયથ જાણવો, જેમ જ્ઞાનાવરણ કર્મપ્રકૃતિનો પટની પેઠે જ્ઞાનગુણ દારુવાનો સ્વભાવ ટે, દર્શનાવરણ કર્મપ્રકૃતિનો દરયાન પુષ્પની પેઠે દર્શનગુણ દાકી દેવાનો સ્વભાવ ટે, વેદનીય કર્મપ્રકૃતિનો મય ચોપ ઢેલી તરવારની પેઠે સુચ-દુઃખ ઉપજાવવાનો સ્વભાવ ટે, મોહનીય કર્મપ્રકૃતિનો મદિરાની પેઠે ભ્રમ ઉપજાવવાનો સ્વભાવ ટે, ઝાયુ.કર્મનો હેડની પેઠે આત્માને દેહસંબન્ધદ્વારા રોકી રાખવાનો સ્વભાવ છે, નામકર્મનો ચિત્રકારની પેઠે આત્માને અનેક શરીરાકારે પરિણામી દેવાનો સ્વભાવ ટે, ગોત્રકર્મનો કુમારની પેઠે ઉન્ચ નીચ ગોત્રદ્વારા મોટા નાના કરી દેવાનો સ્વભાવ ટે અને અતરાય કર્મનો ખડારી પુરુષની પેઠે વક્તાની પ્રાપ્તિમા વિપ્ન કરવાનો સ્વભાવ ટે એમ જાઠ પ્રકારની પ્રકૃતિના સ્વભાવના જ યથ તે પ્રકૃતિયથ રહેવાય ટે સ્થિતિયથ તે ઈ ટે કે, જેમ વકરી-ગાય-ખેંસ રગેરના ઢધનો મધુર સ્વાદ તે કે અઢી મઢર સુધી તેજ સ્થિતિના રહે ટે તેમ, આત્માના

प्रदेशमा कर्म पुद्गलनो सप्रथ जेटला काऽपर्यंत तेज स्थितिमा रहे ते ते 'स्थिति' कहेवाय ते अने ते स्थितिनो जे वध ते स्थितिवन्ध कहेवाय ते, अनुभाग वन्ध ते ए ते के, जेय व-करी-गाय-भेस-वगेरना दूधमा तर-तमयोगे मधुरता वगेरे शक्तिनो विशेष ते तेम, जीवप्रदेशने विषे रहेला कर्मपुद्गल स्वरूपनो तर-तम-योगे करी ओछा-वधता मुख-दु ख देवानी शक्तिनो जे विशेष ते ते अनुभाग कहेवाय छे अने ते अनुभागना जे वन्ध ते अनुभागवन्ध जाणवो आ अनुभाग वन्धनेज बीजा नामे 'रसवन्ध' कहेवामा आवे ते हवे प्रदेशवन्ध एटले-एरु एक जीवप्रदेशमा सिद्ध जीवना अनतमा भागे अभव्य धकी अनतगणा अधिक पुद्गल परमाणुओ क्षणे क्षणे वन्धपणे जे परिणमे ते ते प्रदेशवन्ध कहेवाय छे. ए प्रमाणेना वन्ध पदार्थना चार भेदो पैसी मकृतिवन्ध तथा प्रदेशवन्ध, मन-वचन-काय-ए व्रणथी धाय ते अने स्थिति-वन्ध तथा अनुभागवन्ध, कपाथोना परिणामथी उद्भवे ते ३३

मथर पदार्थ व्याख्यान —

सूत्र—(गाथा)

चेदणपरिणामो जो कन्मस्सासवणिरोहणे देउ ॥

सो भावसवरो खल्लु दव्वासवरोहणे अण्णो ॥३४॥

अर्थ—सवर पदार्थ पण ४ प्रकारनो छे एक भावसवर तथा बीजो द्रव्यसवर तेमा शुद्ध ज्ञानानन्दमय परमात्मानो

ભાવનાથી શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ જે ચેતનપરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે શુદ્ધ ચૈતન્ય પરિણામ કહેવાય છે. આ શુદ્ધ ચૈતન્ય પરિણામ, કર્મપુદ્ગલને જીવ પ્રદેશ સમીપ આવતા અટકાવવામા હેતુ છે—અસાધારણ કારણ છે—છટલે કે શુદ્ધ ચેતન્ય પરિણામના મહિમાથી જીવ પ્રદેશની સમીપે કર્મપુદ્ગલ આવી શકતા નથી, આવા પ્રકારનો જે શુદ્ધ ચેતન પરિણામ તેને 'ભાવસવર' કહેવામા આવે છે, અને આ ભાવસવરદ્વારા ઉત્પન્ન થઈ જે દ્રવ્યાશ્રયનો નિરોધ કરે—કર્મપુદ્ગલના આગમનને જે અટકાવે તે ધીજો દ્રવ્યસવર કહેવાય છે ૨૪

ભાવસવરના વિશેષ ભેદ કહે છે —

મૂત્ર—(ગાથા)

વટસમિદીગુત્તીઓ ધમ્માણુપેહાપરીસહજઓ ચ ॥
ચારિત્ત વહુભેયા ણાદઠ્ઠા ભાવસવરવિસેસા ॥૬૪॥

અર્થ —વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા, પરીપહજય અને ચારિત્ર ઇત્યાદિ ભાવસવરના વિશેષ ભેદ જાણવા આમાનુ વ્રત ને પ્રકારનુ છે. એક નિશ્ચય વ્રત તથા ઝીજુ વ્યવહાર વ્રત-તેમા પોતાના શુદ્ધાત્મ ભાવનાના પલ્લવે રાગાદિ અશુદ્ધ પરિણામથી જે નિવૃત્તિ તે નિશ્ચયવ્રત કહેવાય છે અને અહિંસાદિ જે પાંચ મહાવ્રત તે વ્યવહાર વ્રત કહેવાય છે. આ વ્રતરૂપ જે પરિણામ તે ભાવસવર છે, તેમજ સમિતિ પણ વે

प्रकारणी छे एक तो निश्चयसमिति तथा तीती व्यवहार समिति. तेमा अनतज्ञानादि विशुद्ध स्वभावनी जे प्राप्ति ते निश्चयसमिति छे अने इर्या-भाषा-एषणा-आदान-निक्षेप-आ पाच प्रकारणी व्यवहार समिति छे आ समिति पण भावसवर छे. वती गुप्ति पण ते प्रकारणी छे एक तो निश्चय गुप्ति तथा वीती व्यवहार गुप्ति तेमा आत्माने सहजानदस्वभावमा जे गोपवी राखवो ते निश्चयगुप्ति समजवी अने-मन-वचन कायने अशुभ क्रियाओवी जे गोपवी राखवा ते व्यवहार गुप्ति छे. आ गुप्ति पण भावसवर छे तेजप्रमाणे क्षमादि दश प्रकारनो जे उत्तम मतिधर्म छे ते पण भावसवर छे अनुपेक्षा-एटले अनित्यादि नार भावना ते पण भावसवर छे अमुक अमुरु भावनाओवी बावीस प्रकारना परीपढोनो जे जय करवो ते पण भावसवर छे

हवे चारित्र शब्दनो अर्थ रहेवाय छे-शुद्धोपयोगरूप रत्नत्रयनी परिणतिनु पोताना शुद्ध आत्मद्रव्यमा जे चरण-स्थापन करवु तेने चारित्र कहेवामा आवे छे आ चारित्रना तर-तमयोगे पाच भेद थाय छे जेभके, पहिलु सामायिक चारित्र सामायिक चारित्र पटले 'सर्ग जीय केवळ ज्ञानस्वभाव छे, कोइ पण अरिऊ-न्यून नवी' एवी जे समता बुद्धि ते सामायिक छे, अथवा पोताना स्वभावनी स्थिरताना बढवी समग्र शुभ-अशुभ सफलोनो जे समकाले त्याग-तेरी जे परमसमाधि ते सामायिक छे, अथवा आत्माना अनुभवना

वल्लयी राग-द्वेषनी परिणतिनो जे सर्वथा त्याग ते सामायिक
 छे, अथवा मुख-दुःखना अनुभवप्रसंगे जे सपूर्ण मध्यस्थभाव
 ते सामायिक छे. आनु नामज सामायिक चारित्र कहैवाय छे.
 बीजु छेदोपस्थापनीय चारित्र कहैवाय छे आ छेदोपस्थाप-
 नीय चारित्र ते ए छे के आत्मा, समग्र हिंसा-मृषा-अदत्त-
 मैथुन-परिग्रहयी विराम पापी पाच प्रकारना विकल्पोनो छेद-
 भेद करी नाखे, रागादिविकल्परूप सावत्र योगयी निवृत्ति
 पामे अने पोताना शुद्ध स्वरूपमा स्थिति करी निश्चळ याय ते
 छेदोपस्थापनीय चारित्र कहैवाय छे, अथवा छेद एटले पोताना
 ततनु रगडन यता निज शुद्धात्मानुभवरूप निश्चयभायश्चित्तद्वारा
 अने निश्चयमायश्चित्तना साधक प्राणायाम-ध्यान-जप तपरूप
 व्यवहारमायश्चित्तद्वारा पोताना स्वरूपमा आत्माने जे स्थापित
 करवो, ते छेदोपस्थापनीय चारित्र कहैवाय छे बीजु 'परिहा-
 रविशुद्धि' नामनु चारित्र छे. आ चारित्रनु स्वरूप ए छे के,
 मिथ्या रागादि विकल्परूप मेलनो परिहार परित्याग करी आ-
 त्मानी जे शुद्धि-निर्मळता ते 'परिहारविशुद्धि' चारित्र कहैवाय
 छे चौथु 'सूक्ष्म सपराय' नामनु चारित्र छे. तेनु स्वरूप ए
 छे के, प्रथम मोहनीय कर्मनी २८ प्रकृतिमाथी केवळ एरु
 लोभ प्रकृतिविना बाकीनी २७ प्रकृतिभोनो क्षय तथा उपराम
 थया पटी जे परिणामविशेषयी सूक्ष्म एवी लोभप्रकृतिनो
 पण क्षय तथा उपराम थइ जाय तेनु नाम सूक्ष्म सपराय चा-
 रित्र कहैवाय छे. हवे पाचमु 'यथारयात' चारित्र कहै छे:—

समग्र मोहनीय प्रकृतिनो क्षय-उपराम थया पटी निजगुणरूप परमस्थिरता लक्षण जे चारित्र प्रकटे छे ते यथाख्यात कहेवाय छे ए प्रमाणे पाच प्रकारना चारित्र कही तेओ फये गुणठाणे प्राप्त थाय छे ते हने कहे छे.-सामाधिक चारित्र अने छे-दोषस्थानीय चारित्र प्रमत्त, अप्रमत्त, अपूर्वकरण तथा अनि-वृत्तिकरण-ए चार गुणठाणे प्राप्त थाय छे, परिहारविशुद्धि चारित्र प्रमत्त' नामना छहे गुणठाणे तथा 'अप्रमत्त नामना सातमे गुणठाणे प्राप्त थाय छे, मूक्ष्यसपराय चारित्र 'सपरा-य'नामना दशमे गुणठाणे प्राप्त थाय छे अने यथाख्यात चा-रित्र उपशातमोह, क्षीणमोह, सयोगी केवली अने अयोगी केवली ए चार गुणठाणे प्राप्त थाय छे विरताविरतरूप जे देशचारित्र छे तेनु गुणठाणु 'देशविरति' नामे पाचमु छे अने सफलचारित्रना अभावरूप जे असयत तेना गुणठाणा मिथ्या-त्व-सास्वादन-मिश्र-अविरत-ए चार छे ए रीते चारित्रना भेद तथा गुणठाणा फला आ सर्व-प्रतादि-चारित्रमृधीना पदार्थाने भावसवरना विशेष भेद जाणवा ३५

निर्जरा पदाय ध्यायान —

सूत्र—(गाथा)

जह कालेण तवेण च भुत्तरस कम्मपुग्गल जेण ॥
भावेण सडादि णेया तस्सडण चेट्टिणिज्जरा दुविहा ॥

अर्थ.—निर्जरा के प्रकारनी छे एक भावनिर्जरा तथा

વીજી દ્રવ્યનિર્જરા. તેમાંથી પ્રથમ ભાવનિર્જરા કહે છે:—જે કર્મ જે કાલે પોતાના ઉદયમાં આવે—સ્વસ્વભાવે ઉદીરણા વિનાજ ઉદયમાં આવે તે ‘યથાકાલ’ કહેવાય છે આ યથાકાલથી તથા તપથી કર્મને ઉદીરીને જેનો રસ-સુખદુઃખરૂપ સ્વાદ ભોગવાઈ ગયો છે એ કર્મપુદ્ગલ, આત્માના વિશુદ્ધ પરિણામરૂપ જે ભાવથી આત્મપ્રદેશમાં વલ્લગેલું છતાં તેથી છુટું પડી જાય—સરી—સ્વરી પડે—એવા પ્રકારનો જે શુદ્ધ આત્મપરિણામ તે ‘ભાવનિર્જરા’ કહેવાય છે અને આત્મપ્રદેશમાં લાગેલા—વલ્લગેલાં કર્મપુદ્ગલનું જે સરવું—સ્વરવું તેને ‘દ્રવ્યનિર્જરા’ કહેવામાં આવે છે.

અહીં નિર્જરાના સ્વભાવમાં વિશેષ સમજૂતી આ પ્રમાણે છે:—નિર્જરા તે પ્રકારની છે એક સવિપાક નિર્જરા અને વીજી અવિપાક નિર્જરા જેમ પોતાના સમયને પામી આગળું ફળ પરિવક્ત્ર થાય છે તેમ કર્મ પણ પોતાની મેળે પોતાના સમયે ઉદય પામી નિર્જરે—પરિપાક દેશને પામે તે સવિપાક નિર્જરા કહેવાય છે, અને જેનો પરિપાક અમુક કાલાતરે હોય છે તેવા આગાના ફળને અમુક કોઈ યથાચથી તત્કાલ સમયવિના જેમ પરુવવામાં આવે છે તેમ, કર્મપુદ્ગલને પણ તેના ઉદય કાલ-વિના—પરિપાકસમય વિના જે મહાઘોર તપથી ઉદીરીને—ઉદયકાલમાં આણીને જે કર્મનિર્જરા કરવી—કર્મોને સ્વપાવવા તે અવિપાક નિર્જરા કહેવાય છે એ રીતે સકામ નિર્જરાદ્વારા તથા અકામનિર્જરાદ્વારા જેનો ફળભોગ ભોગવાયો હોય છે તેવા કર્મ-

પુદ્ગલો વિશુદ્ધ પરિણામથી જે સરે-પદે-સપે તે માર્કનિર્માણ
જાણવી, અને તે વિવાયની ઉપર ફરી એ તે દ્રવ્યનિર્માણ
સમગર્ભા.

દષ્ટે અહીં પણ મશ્ત ધાપ છે કે, સરપૂર્વક જ્ઞાનવાચક
જે નિર્ગરા પદ્ધેવામાં આવી તે સવિપાક નિર્ગરા તો દિશ્ય
વિને પણ હોઈ શકે છે, કેવળ સમ્યક્વિનેજ હોય પણ જ
નિયમ નથી; તા તે જ્ઞાનવાચની નિર્ગરા કેમ રહી શકાર
મા મશ્તો ઉત્તર પ એ કે, મિલ્યાત્વીને જો કે સવિપા
નિર્ગરા હોય છે રારી પણ તે તેને સરપૂર્વક નિર્ગરા હોવી નથી
મદી તો સરપૂર્વક લીધી છે અને તે સર કેવળ જ્ઞાનીનેજ
હોય છે, અજ્ઞાનીને હોય નહિ, માટે અજ્ઞાની જીવની નિર્ગરા
મમસ્નાતી માપક નિરર્થક છે. કેમકે અજ્ઞાનીને અલ્પ
નિર્ગરા ઘણા ધમ હોય તેથી તેની ગણના ન કરી શકાય ૩૬

માત્રપદ્ધત્ય ધ્યાનયાન —

મૂત્ર—(માધા)

સત્ત્વમ્સ કમ્મળો જો સ્વયહેઠ અપ્પળો હુ પરિણામો ॥
ળેઓ સ ભાવમુરલો દલ્લવિમુરલોપ્પકમ્મપુહભાવો ॥

અર્થ — મોક્ષ પદાર્થના લે મેદ છે. એક ભાવમોક્ષ અને
બીજો દ્રવ્યમોક્ષ તેમાનો ભાવમોક્ષ તે પ એ કે, સમગ્ર કર્મોનો
જે ક્ષય-મૂલ્યથી વિનાશ તેજુ અસાધારણ કારણ એવુ જે આ-
આત્માનુ પરિણામ તેને ભાવમોક્ષ જાણવો, અને દ્રવ્યમોક્ષ તે

[છે કે, આત્માનો તથા કર્મોનો જે પૃથગ્ ભાવ-ભંગ અગ્નિ
 યદ્ જન્મ-તે દ્રવ્યમોક્ષ છે આ દ્રવ્યમોક્ષ ચૈદમા હૃણગ્રાજાને
 અંતે હોઈ શકે છે. ૩૭

પુણ્ય-પાપ પદાર્થ ધ્યામ્યાન—

સૂત્ર—(ગાથા)

સુહઅસુહભાવજુક્તા પુણ્ણ પાપ હવન્તિ સ્વલુ જીવા ॥

સાદં સુહાઓ ણામ ગોદં પુણ્ણ પરાણિ પાવ્ર ચ ॥૩૮॥

અર્થ —દેવપૂજા-શુદ્ધપૂજા-યતિપૂજા-પુણ્ય દાન-સુ
 શોભતા-ઉપવાસ વગેરે શુભ ભાવોમા જે સ્વિ તે પુણ્ય છે
 અને તે સ્વિવાળો જે જીવ તે પુણ્યવાન છે, તેમજ વિષય-
 કપાયાદિ જે વિપરીત ભાવો તેમા જે સ્વિ તે પાપ છે અને
 તે સ્વિવાળો જે જીવ તે પાપયુક્ત છે. રૂદેવાનો ભાગ એ છે
 કે, શુભભાવયુક્ત જે જીવ તે પુણ્યવાન છે અને અશુભભાગવળો
 જે જીવ તે પાપી છે. આ પુણ્ય-પાપ પદાર્થનું વિશેષ સ્વરૂપ એ
 છે કે, માતાવેદની-દેવમનુષ્યાદિ શુભ આયુષ-શુભ નામ
 કર્મની જે પ્રકૃતિ-શુભ ગોત્ર-ઉચૈર્ગાત્ર-વગેરે ૪૨ પ્રકૃતિ, તે
 પુણ્ય પદાર્થ કહેવાય છે અને વીજી એવી વિપરીત એવી જે ૮૨
 પ્રકૃતિ તે પાપ પદાર્થ છે.

હવે અહીં પ્રક્રમશઃ ગાય છે કે, સમ્યગ્દષ્ટિ નીવને
 પુણ્ય તથા પાપ-એ વે પદાર્થ સ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપના ધ્યાનક
 હોવાથી અવશ્ય હેયજ છે સ્પાદેય તો નથીજ, તો પછી સમ્યગ્
 દષ્ટિ જીવ અરિહતાદિની ભક્તિ વગેરે વિશેષ પુણ્ય ક્રિયાઓ શા

माटे करे? आ प्रश्नना उत्तरमा कहे छे के, जेम कोइ भोगी पुष्ट परदेश गयो होय त्यारे पोतानी प्रेमपात्र मनोहर पत्नीना वियोगथी क्षीण थइ जाय छे अने ते स्त्रीनु नित्य स्मरण रुयां करे छे, वळी कोइ समये ते स्त्री पासेथी समाचार लावनार कोइ माणस पोतानी पासे आवे छे त्यारे ते स्त्रीना कारणथीज आवनार माणमनो घणो घणो आदर-सत्कार करे छे, तेज प्रणाणे सम्यग्दृष्टि जीव पण परम सम्यक्त्वने प्राप्त करी ते सम्यक्त्वना महिमाद्वारा शुद्धात्मस्वरूपनो आस्वाद छे छे-
 केवल परोक्षभावेन शुद्धात्मभायनी भावना भावे छे पण चारित्र मोहना उदयथी निर्विकार स्वरूपने प्रत्यक्षपणे पामी शक्तो नथी, माटेज निर्दोष-निर्विकार परमात्मा-अरिहतादि परमेष्ठिनी ते भक्ति करे छे अने शुद्ध आत्मस्वरूपनी प्राप्ति तरफ लक्ष्य राखी, विषय-वपायादि अशुभ भावोने दूर करी परमेष्ठिनी भक्ति वगेरे शुभ सामग्रीद्वारा प्रत्यक्ष निर्विकार स्वरूपने अनुभवे छे. आ रीते तीर्थकरादिनी भक्तिरूप जे विशिष्ट गुण छे ते तीर्थकरप्रकृति प्रमुख पुण्यपरपराथी मुक्तिनु कारण घने छे अने तेथीज सम्यग्दृष्टि जीवने व्यवहारनये तेबु धर्मानुबन्धी पुण्य उपादेय छे, पण मिथ्यात्वीनु जे पुण्य होय छे ते पापानुबन्धी छे अने तेवा पुण्यद्वारा परिणामे केवल पापनीज उत्पत्ति छे माटे मिथ्यात्वीनु ते पुण्य सर्वथा हेय छे

इतिथी द्वायसग्रह ग्रथमा सप्तपदार्थ-नवतत्त्व-
 प्रतिपादक बीजो अध्याय समाप्त

મોક્ષમાર્ગ કથન —

સૂત્ર—(ગાથા)

સમ્મદ્વસણણાણ ચરણ મોરખસ્સ કારણ જાણ ॥

વવહારા ણિચ્છયદો તત્તિયમહોણિઓ અપ્પા ॥૩૯

અર્થ.—સમ્યક્દર્શન ઇટલે શુદ્ધ શ્રદ્ધા, સમ્યક્જ્ઞાન ઇટલે સશયાદિરહિત યથાર્થ જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર ઇટલે શુદ્ધ વીતરાગ ચારિત્ર—આ ત્રણે રત્નો મોક્ષના કારણ જાણવા પણ યાદ રાખવું જોડે કે, આ મોક્ષકારણો વ્યવહારદષ્ટિએ જ છે, નિશ્ચયદષ્ટિએ તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમય એવો આત્માજ મોક્ષનું કારણ છે. ૩૯

દ્વયે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર યે ગુણો અને આત્મદ્રવ્યનો પરસ્પર ન્યાપ્યવ્યાપકભાવ સમ્યન્ધ તથા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રગુણમય યથા આત્મદ્રવ્યની ઉપાદેયતા વદે છે—

સૂત્ર—(ગાથા)

ચયણત્તય ણ વદ્દહ અપ્પાણ મુહત્તુ અણ્ણદવ્વમિ ॥

તમ્હા તત્તિયમહો હંદિ હુમોરખસ્સ કારણં આદા ॥

અર્થ.—દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણ ગુણ-રત્નો આત્મદ્રવ્યને મુક્તીને અચેતન અન્ય પુદગલાદિ દ્રવ્યોમા કઢી રહેતા નથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણો આત્મદ્રવ્ય વિના ઝીજે કઢી રહેતા નથી, તેમજ આત્મા પોતે પણ એ જ્ઞાનાદિ ગુણો વિના કર્તા રહેતો નથી તેથી આત્માનો અને જ્ઞાનાદિ ગુણ-

સમૂહનો વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવસવધ સિદ્ધ થાય છે. જેમ અગ્નિનો તથા ઉષ્ણતાનો વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ સવધ છે તેમ આત્માનો તથા જ્ઞાનાદિ ગુણોનો વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ સવધ જાણવો, આ રીતે જ્ઞાનાદિ ગુણો તથા આત્માનો પરસ્પર અભેદ છે તેથી આત્મા જ મોક્ષનું કારણ છે અને તેજ ઉપાદેય છે ૪૦

મોક્ષના કારણ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણાનુ સ્વરૂપકથન—

સૂત્ર—(ગાથા)

જીવાદીસદ્ગુણસમ્મત્ત સુખમપ્પણો તતુ ॥

દુરભિણિવેસત્તિમુક્કુળાણ સમ્મ સુહોદિ સદિજમ્હિ ॥

અર્થ — સર્વત્ર વીતરાગદેવે કહેલા જીવાદિ સમગ્ર પદાર્થો વિષે ચલ્બુદ્ધિ-મલિનબુદ્ધિરહિત એવી જે શુદ્ધ શ્રદ્ધા ધારણ કરવી-એટલે ‘વીતરાગે કહેલા સમગ્ર જીવાદિ પદાર્થો વર્તા અસત્ય નજ હોય’ આવી જે નિશ્ચયબુદ્ધિ તેજ ‘સમ્યક્ત્વ’ છે આ સમ્યક્ત્વ આત્માનુજ સ્વરૂપ છે-આત્માનોજ શુદ્ધ ગુણ છે-આત્માનુજ પરિણામ છે વળી આ સમ્યક્ત્વ ગુણનું ફલ એવું મહાન છે કે, સશય-વિમોહ-વિભ્રમ વગેરે જ્ઞાનના દોષો રૂપ દુષ્ટ અભિનિવેશથી રહિત એવું જે સમ્યક્જ્ઞાન યથાર્થ વિશુદ્ધ જ્ઞાન તે ફેવલ આ સમ્યક્ત્વના મહિમાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે જેમ ગૌતમ, અગ્નિભૂતિ તથા વાયુભૂતિ નામના ત્રણ બ્રાહ્મણો, જેઓ પાચસો પાચસો શિષ્યોના ઉપાધ્યાય હતા અને ચાર વેદ, જ્યોતિષ-વ્યાકરણ વગેરે વેદના છ અંગો, મનુ વગેરે

अठार स्मृतिओ, पुराणो, महाभारतादि इतिहासो तथा मोमासा
 न्याय वगेरे समग्र शास्त्रोने जाणनारा हता छता प्रथम सम्य-
 कत्वना अभावे अज्ञानीज हता-मिथ्या ज्ञानीज हता, नदि के
 सम्यग्ज्ञानी ! परतु ज्यारे ते ब्राह्मणो श्रीवर्धमान स्वामीने
 दर्शने गया अने तेमना दर्शनमात्रथीज तेओनो मिथ्यात्व
 अधकार दूर थयो तथा सम्यकत्वगुण तेओने प्राप्त थयो त्यारे-
 तेज क्षणे तेओनु पूर्वकालनु मिथ्याज्ञानज सम्यग्ज्ञानरूपे परि-
 णम्यु. आवो सम्यकत्वनो महिमा ठे आ सम्यकत्व विना
 अगीआर अगोने जाणनारो हरकोइ मनुप्य खरेखर मिथ्या-
 ज्ञानीज छे वळी जेम सम्यकत्वना महिमाथी मिथ्याज्ञान
 सम्यग्ज्ञान थइ शके छे तेम, तपश्चरण-त्रत-ध्यानादिक पण
 मिथ्यारूप होवा उता सम्यकत्वना महिमाथी शुद्ध स्वरूप
 थइ शके छे. जेम विपमिथ्र दूध सर्वथा हेय ठे तेम सम्यकत्व
 विना सर्व क्रियाफलाप मिथ्यास्वरूप छे, हेय ठे, माटे भव्य
 जीवे पचीस प्रकारना मळथी रहित एवो सम्यक्त्व गुण अवश्य
 उपादेय स्वरूपे जाणवो जोइम् सम्यकत्वना पचीस दोपो आ
 प्रमाणे रुहेवामा आव्या ठे:-

“मूढत्रय मदाश्चाष्टौ तथानायतनानि षट् ॥
 अष्टौ शकादयश्चेति दृग्दायाःपंचविंशतिः ॥१॥

त्रण प्रकारना मूढ, आठ प्रकारना मद, उ अनायतन
 अने शका वगेरे आठ-आ पचीस सम्यकत्वना दोपो ठे. तेमा

ત્રણ મૂઢ આ પ્રમાણે છે:—દેવમૂઢ, લોકમૂઢ તથા શાસ્ત્રમૂઢ જે સમ્યક્ત્વી જીવ ક્ષેત્રપાલાદિનો મહિમા જોઈ પુત્રાદિ નિમિત્તે તે મિથ્યાદેવનુ આરાધન કરે તે દેવમૂઢ છે, ગગાદિ તીર્થમાં સ્નાનાદિ કતવ્યને પુણ્યનુ કારણ માની જે કરે તે લોકમૂઢ છે, અને અજ્ઞાની મનુષ્યે માનવા યોગ્ય એવા જ્યોતિષ્ક-મનુષ્યાદિ જોઈને જૈન શાસ્ત્રનો ત્યાગ કરી કુદેવભાષિત શાસ્ત્રોનો સ્વીકાર-ભક્તિ-આદર કર તે શાસ્ત્રમૂઢ કહેવાય છે આઠ પ્રકારના મૂઢ તો પ્રસિદ્ધ છે છ અનાયતન આ પ્રમાણે છે.—મિથ્યાદેવ, મિથ્યા દેવને આરાધક, મિથ્યાતપ, મિથ્યાતપસરી, મિથ્યાશાસ્ત્ર અને મિથ્યાશાસ્ત્રપાઠી—આ છની જે પ્રશ્ન સા તે છ પ્રકારના અનાયતન કહેવાય છે જ્ઞાદિ આઠ દાષો તો પ્રસિદ્ધ જ છે સમ્યક્ત્વના આ પચીસ મેલ સમ્યક્ત્વને મલિન કરે છે માટે સમ્યગ્દષ્ટિષ્ઠ તે મેલનો ત્યાગ કરવો ૪૧

સમ્યગ્જ્ઞાન સ્વરૂપ વચન —

સૂત્ર—(ગાથા)

સસયવિમોહાવિભ્રમવિવર્જિત અપ્પસરૂવસ્ત ॥

ગ્રહણ સમ્મણ્ણાણ સાયારમણેયભેચ ચ ॥૪૨॥

અર્થ —સશય, વિમોહ અને વિભ્રમથી રહિત એવું આત્મ-સ્વરૂપનું જે ગ્રહણ-જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે જૈન શાસ્ત્રમાં જી-વાદિ પદાર્થો કહેવામાં આવ્યા છે તે સત્ય હશે કે અસત્ય? એવી જે અનિશ્ચિત સુદ્ધિ તે 'સશય' જાણવો પરસ્પર સાપેક્ષ-

एक एकनी अपेक्षा राखनार एवा जे वे नय ते द्वारा द्रव्य-गुण-पर्याय-नित्य-अनित्य-स्याद्वादरूप स्वरूप साभळी विशेष ज्ञानना अभावने लीये जे मूढबुद्धि थाय छे ते 'विमोह' कहेवाय छे अने छीपना डुरुडामा जेय रूपानी निश्चय बुद्धि थाय छे तेम, अनेकात वस्तुमा एकात बुद्धि एटले नित्यादि अनत धर्मात्मिक वस्तुमा एकात क्षणविनाशीत्वरूप जे मिथ्या निश्चय बुद्धि ते विभ्रम कहेवाय छे आ सशय-विमोह-विभ्रमरूप मिथ्यात्वानथी रहित जे आत्मस्वरूपनु ज्ञान ते सम्यग्ज्ञान कहेवाय छे. आ सम्यग्ज्ञान साकार छे-सविकल्प छे. जो के ज्ञान वस्तु निराकार छे-निर्विकल्प छे तो पण ज्ञान, ज्ञेयना आकाररूपे परिणमतु होवाथी अने सरुल ज्ञेय वस्तुगत गुण पर्यायादि सहित जणातु होवाथी ज्ञान साकार छे, तेमज आ सम्यग्ज्ञानना मतिज्ञान वगेरे अनेरु भेदो कहेवामा आच्या छे ४०

सम्यग्दर्शन स्वरूप —

मूत्र—(गाथा)

ज सामन्नं ग्रहण भावाण णेव कट्टुमायार ॥

अविसेसिऊण अट्टे दसणमिदि भणए समए ॥४३॥

अर्थ—वस्तुगत गुण-पर्यायरूप विकल्प-आकार कर्या विना एटले गुण पर्यायादि विकल्प रहित केवल शुद्ध सत्तामात्रे सर्व पदार्थोन्तु जे सामान्य ग्रहण-सामान्य ज्ञान तेने सिद्धातमा

दर्शन कहेवामा आवे ते आ दर्शन, पदार्थ मानने अविशेष स्वरूपे ग्रहण करे ते—एटले कोइ पण ज्ञेय वस्तुना श्वेतादि गुण के घट-पटादि आकृतिरूप जे पर्याय-विशेष ते विनाज सामान्य स्वरूपे ज्ञेयने ग्रहण करे ते माटे ते निराकार कहे-वाय ते. अर्थात् सम्यग्ज्ञान ते साकार छे अने सम्यग्दर्शन ते निराकार छे. सारास के, निर्विकल्पक-निराकारस्वरूप जे वस्तुदर्शन ते दर्शन छे अने सविकल्प-गुणपर्यायादि सहित जे वस्तुग्रहण ते ज्ञान छे ४३

हये छद्मस्थने प्रथम दर्शन अने ते पछी ज्ञान थाय छे, पण केवलीने दर्शनापयोग तथा ज्ञानोपयोग व-ने समकाले पकी साथे थाय छे आधा आशययो कहे छ —

सूत्र--(गाया)

दसणपुत्र णाण छद्मत्थाण ण दोपिण उवओगा ॥
जुगव जम्हा केवलि-णाहे जुगवं तु ते दोवि ॥४४॥

अर्थ — छद्मस्थ जीव, नेत्रादि इन्द्रियोद्वारा प्रथम वस्तुने देखे छे अने पछी ते वस्तुने जाणे ते माटेज छद्मस्थने दर्शनोपयोग तथा ज्ञानोपयोग-वन्ने साथे कटी होइ शके नहि, पण प्रथम दर्शन अने पछी ज्ञान थाय ते ज्ञानावरण तथा दर्शनावरणयी जे युक्त होय ते ते छद्मस्थ कहेवाय ते ते छद्मस्थने ज्ञान तथा दर्शन क्षायोपशमिक छे क्षायोपश-मिक एटले आवरणना कइक क्षय पछी बीजा जीव-

પ્રદેશને સવધ પામે અને આવરણરૂપ પુદ્ગલના ઉપશમથી
 કિંચિત્તમાત્ર જ્ઞાનદર્શન ગુણનું મેઘમડાબ્ધી ધાવરિત સૂર્યપ્રભાની
 પેઠે જે વહાર નીકળવું તે પણ આવરણના સર્વથા સમૂહ
 ક્ષયથી જ્ઞાનદર્શનની જે સ્વામીનતા તે ક્ષાયિક રહેવાય છે.
 આ ક્ષાયિક જ્ઞાનદર્શનના અભાવથી છદ્મન્યને વસ્તુનું દર્શન
 તથા વસ્તુનું જ્ઞાન એકી સાથે થતા નથી પણ અનુક્રમે થાય છે,
 ત્યારે કેવલીનાથ-કેવલ જ્ઞાનીને તે દર્શનોપયોગ તથા જ્ઞાનો-
 પયોગ રૂને એકી સાથે હોય છે કેમકે કેવલીના જ્ઞાનદર્શન
 ક્ષાયિક છે અને તેથીજ તેમને નાન તથા દર્શન સમકાળે
 હોય છે ૪૪

હવે શુદ્ધોપયોગરૂપ યોતરાગ ચારિત્રનું પરપરાય માધક
 સરાગચારિત્ર કહે છે—

સૂત્ર—(ગાથા)

અસુહાદો વિણિવિત્તી સુહે પવિત્તી ય જાણ ચારિત્તં ॥
 વદસમિદિગુત્તિરૂવં વવહારણયા દુ જિણભણિય ॥૪૫

અર્થ—અશુભ વિપયક રૂપાય-દુશ્વેષ્ટારૂપ અશુભ
 ઉપયોગથી નિવૃત્ત થવું-દૂર રહેવું-અટકવું અને શુભ ઉપયોગરૂપ
 સરાગ ચારિત્રમા જે પ્રવૃત્તિ કરવી-ઉપાદેય શુદ્ધિ કરવી તેને
 ચારિત્ર જાણવું વ્યવહાર નયે દેશત્રત, સર્વત્રત, પાંચ મમિત્તી
 અને ત્રણ ગુપ્તિ-તે આ ચારિત્રનું મ્વરૂપ છે અને તે જિત્ત ભગ-
 વાને કહેલું છે ૪૫

सरागचारित्रसाध्य वीतराग चारित्र्यु स्वरूप—

सूत्र—(गाथा)

वहिरम्भितर किरियारोहो भवकारणप्पणासट्ट ॥
णाणिस्सज जिणुत्त त परम शुद्धचारित्त ॥४६॥

अर्थ —ससारना कारणरूप विभाव परिणाम राग-
द्वेष मोहनो विनाश करवा माटे शुभाशुभ कायव्यापार तथा
शुभाशुभ वचनव्यापाररूप राग क्रियानो अने मनोवित्रल्परूप
आभ्यतर क्रियानो जे रोध-सयम ते जिनभाषित वीतराग
चारित्र्ये आ चारित्र्यनेज शुद्धोपयोगरूप सम्यक्चारित्र्य
कहे छे ४६

ए रीते छे गाथाआधी रत्नत्रयरूप माभ्रमाग कद्यो,
द्वये यार गाथाओयो भ्याता, भ्यान तथा ध्येयतु
स्वरूप कहे छे तमा प्रथम ध्यानफलकथन—

सूत्र—(गाथा)

दुविह विमुरस्सहेउ ज्ञाणे पाऊणदि ज मुणी णियमा ॥
तम्हा पयत्तचित्ता जूय ज्ञाण समज्झसह ॥४७॥

अर्थ —व्यग्रहार तथा निश्चय-ए वन्ने प्रसारे मोक्षनु
कारण एरा रत्नत्रयने मुनि, पोताना भ्यानरत्नी अवश्य प्राप्त
करी शक्रे छे, माटे हे भव्य जीयो? मनने एकाग्र करी-वश
करी, तमे भ्याननो अभ्यास करो ४७

ध्यातानु लक्षण —

सूत्र—(गाथा)

मा मुञ्जह मा रञ्जह मा दूसह इष्टणिष्ट अत्थेसु ॥
थिरमिच्छह जइ चित्त विचिन्त आणप्पसिच्छीए ॥४८॥

अर्थ — जो तमारे विचित्र-अनेक प्रकारना ध्याननी सिद्धि प्राप्त करी होय-मनने ध्याननिष्ठ करु होय अने सर्व प्रकारे मनने स्थिर करतु होय तो कोइ पण इष्ट-अनिष्ट अर्थो विषयोमा तमे मोह न करो, राग न करो अने द्वेष न करो भाव ए ठे के, इष्ट के अनिष्ट कोइ पण विषयमा मोहबुद्धि एटले भ्रातिभावनो त्याग करवो जोइए, रागबुद्धि एटले उपादेय बुद्धिनो त्याग करवो जोइए तथा द्वेषबुद्धि एटले हेयबुद्धिनो पण त्याग करवो जोइए, अर्थात् ध्याता पुरुषे इष्ट अनिष्ट वस्तु तरफ राग-मोह-द्वेषनो त्याग करी केवल उदासीन रहेतु जोइए, जेयी मन स्थिर थाय छे अने ते द्वारा ध्याननी सिद्धि धता परम निर्विकल्प समाधिनु सुख प्राप्त थाय छे, ४८

पदस्थ-पिंडस्थ-रूपस्थ-स्वरूपातीत-ए चार प्रकारना ध्याननु स्वरूप कहे छे, तेमा प्रथम पदस्थ ध्यान —

सूत्र—(गाथा)

पणतीससोलछप्पण-चउदुगमेगं च जवह ज्ञापह ॥
परमेद्विवाचयाणं अण्ण च गुरुवएसेण ॥४९॥

अर्थः—‘नमो अरिहताण’ थी ‘सञ्जसाहूण’ त्या सुधीनो पात्रीस अक्षरनो जाप, नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्याय-सर्वसाधुम्य’ ए सोळ अक्षरनो जाप, ‘अरिहतसिद्ध’ ए छ अक्षरनो जाप, ‘असिआउसा’ ए पाच अक्षरनो जाप, ‘अरिहत’ ए चार अक्षरनो जाप, ‘सिद्ध’ ए वे अक्षरनो जाप तथा ‘ॐ’ ए एक अक्षरनो जाप—आ सर्व परमेष्ठिनाज वाचरू पद छे माटे हे आत्मन्! एमानु कोइपण पद लइ तु पदस्थ ध्यान कर, अथवा बीजु जे कइ गुटना उपदेशयी तने प्राप्त थाय ते सर्व परमेष्ठि वाचरू पदोनु यथाविधि तु ध्यान कर ४९

अरिहतादि पच परमेष्ठिनु ध्यान करवा योग्य स्वरूप —
सूत्र—(गाथा)

णट्टचउघाइकम्मो दसणसुहणाणवीरियमओ या॥
सुहदेहत्थो अप्पा सुद्धो अरिहो विचित्तेज्जो ॥५०॥

अर्थः—जेना चार प्रकारना घातिकर्मो मूळथी नाश पाम्या छे अने ते घातिकर्मना क्षयथी अनतदर्शन, अनतमुख, अनतज्ञान तथा अनत वीर्यमयपणाने जे पामेल छे ते शुभ देह औदारिक गरीरमा रहेलो अरिहत आत्मा शुद्ध छे—निष्कलक छे, अर्थात् भुधा-तृषा-भय-राग-द्वेष-मोह-चिंता हास्य-रोग-मृत्यु-शोक-खेद-मद-अरति-विस्मय-जन्म-निद्रा-विपाद-ए अन्तर दोषोधी रहित छे आ शुद्ध अरिहत परमात्मानु ध्यान करवु. ५०

सिद्ध परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप —
सूत्र—(गाथा)

णट्टकम्मदेहो लोयांलोयस्स जाणओ दट्ठा ॥
पुरिसायारो अप्पा सिद्धो ज्ञापह लोयसिहरत्थो ॥५१

अर्थ.—विभावपरिणति एवा भाव कर्मरूप कारणना
अभावधी जेना ज्ञानावरणादि आठ कर्मो तथा औदारिकरु
शरीरादि रूपकर्मो नाश पाम्या छे ते सिद्धरूप आत्मानु ध्यान
करवु, भाव ए छे के, शुद्धोपयोगना महिमायी आठ कर्मो
तथा शरीरनी उपाधिथी रहित एवु अतीन्द्रिय ज्ञानमुख प्राप्त
थाय छे. वळी ते सिद्धात्मा लोकालोरूप समग्र जेय
वस्तुने पोतानी ज्ञानशक्तिथी जाणी शके छे,
दर्शनशक्तिथी सर्वनो द्रष्टा-दर्शन करनार उने छे,
अने पुरुष आकृतिए परिणमे छे जो के निश्चय दृष्टिए
सिद्धात्मा अमूर्त्त छे—निराकार छे—निरजन छे तो पण व्यव-
हारदृष्टिए चरम शरीरथी कइरु ओठो पुट्टपाकारे परिणमे छे.
आ सिद्धात्मा, लोकशिखर—सिद्ध शिलानी उपर एरु योजनना
चोबीसमा भागमा लोमनी अते स्थिति करी रह्यो छे ५१

आचार्य-परमेष्ठिनु ध्येय स्वरूप —
सूत्र—(गाथा)

दंसणणाणप्पहाणे वीरियचारित्तवरतवायारे ॥
अप्प पर च झुजइ सो आयरिओ

અર્થ —જે આચાર્ય નિશ્ક્રિતાદિ આઠ પ્રકારના દર્શનાચારમા, કાલાધ્યયનાદિ આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારમા, મનોગુપ્તિવાદિ શક્તિ વિશેષરૂપ ત્રણ વીર્યાચારમા, ત્રણ ગુપ્તિ તથા પાંચ સમિતિરૂપ આઠ પ્રકારના ચારિત્રાચારમા અને અન-જ્ઞાનાદિ ઊ પ્રકારના વાશ્ય તપાચારમા તથા પ્રાયશ્ચિત્તાદિ છ આશ્યતર તપાચારમા—એમ પાંચ પ્રકારના આચારમા પોતાને તથા વીજ્ઞાને યોજે છે—પોતે શુદ્ધ સ્વરૂપે પાંચે આચારોનું પાલન કરે છે, તથા વીજ્ઞાને પલાવે છે તેવા આચાર્ય પર-મેષ્ટિનું ધ્યાન કરવું. ૫૨

ઉપાધ્યાય પરમેષ્ટિનું ધ્યેયમ્બરૂપ—

સૂત્ર—(ગાથા)

જો રચણત્તયજુત્તો ણિચ્છ ધમ્મોવદેસણે ણિરદ્દો ॥
સો ઉજ્જ્ઞાઓ અપ્પા જદિવરવસહો ણમો તસ્સ ॥૫૩॥

અર્થ—જે ઉપાધ્યાયરૂપ આત્મા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નોલી યુક્ત છે, ૫૩ દ્રવ્ય-પચાસ્તિકાય-સપ્તતત્ત્વ-નવ પદાર્થરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ કરવામા નિત્ય આસક્ત છે અથવા 'કેવલ આત્મા ઉપાદેય છે અન્ય સર્વ હય છે' ઇત્યાદિ નિશ્ચય ધર્મનો નિત્ય ઉપદેશ કરે છે અથવા ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના યતિ ધર્મનો તથા દર્શનવિશુદ્ધિ આદિ ૧૧ પ્રતિમારૂપ ગૃહસ્થ ધર્મનો વ્યવહારની ઉપાદેય સ્વરૂપે નિત્ય ઉપદેશ કરે છે અને પચ્ચેષ્ટિયને જિતનારા સર્વ શ્રેષ્ઠ યતિઓ-સાધુઓમા શ્રેષ્ઠ છે તે

उपा याय आत्माने नमस्कार, अर्थात् आवा प्रकारना उपा-
ध्यायनु ध्यान करवु ५३

साधु परमेष्ठितु ध्येयस्वरूप —

सूत्र—(गाथा)

दंसणणाणसमग्ग भग्ग मोक्खस्स जो हु चारित्त ॥
सांधयट्ठि णिच्चसुद्ध साहू स मुणी णमो तस्स ॥५४॥

अर्थ —तत्त्वने जाणनार जे साधु, सम्यग्दर्शन तथा सम्य-
ग्ज्ञानसहित एतु अने मोक्षना मार्गरूप एतु शुद्ध चारित्र नित्य
साधे छे तेमने नमस्कार हो. आवा चारित्र्यनिष्ठ साधु ध्यान
करवा योग्य छे. ५४

ए रीते पच परमेष्ठिना व्यघहार दृष्टिष ध्येयस्वरूप
कद्धा हरे निश्चयदृष्टिष व्यान कहेवामा आवे छे —

सूत्र—(गाथा)

ज किचि विचितिततो णिरीहवित्ती हवेजदा साहू ॥
लङ्घणय एयत्त तदा हुत तस्स णिच्छय झाणं ॥५५॥

अर्थ —ज्यारे कोइ याता साधु, हरकोइ पदार्थने
केवल शुद्धात्मास्वरूप चिंतवे छे— यावे छे अने निरीहवृत्ति
बने छे—समग्र वात्रा—विकल्पथी रहित होइ—समग्र ग्राह्य आ-
भ्यतर ग्रथिओथी मुक्त थाय छे—केवल उदासीन स्वरूप बनी
रहे छे, तेमज परम एकत्व भाव—अद्वैतभाबने पामी द्विग्रा
भावथी रहित थइ निर्विकार स्वरूप थाय छे त्यारे ते मुनी

શ્વરને નિર્વિકલ્પ સમાધિ સુખના સમુદ્રસમાન નિશ્ચય ધ્યાન થયું છે એમ સમજવું, અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ સામાધિરૂપ પરમ સમાધિના પરમ સુખમા જે નિમગ્નતા તે નિશ્ચય ધ્યાન છે. ૫૫

શુભાશુભ મન વચન-કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ કરવાથી આત્માને વિશુદ્ધ પરિણતિમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે દ્વારાજ ધ્યાતા પુરુષને નિશ્ચયધ્યાન પ્રકટે છે, પણ આશયથી કહે છે —

સૂત્ર—(ગાથા)

મા ચિદ્રહ મા જપહ મા ચિંતહ કિપિ જેણ હોઈ થિરો।
અપ્પા અપ્પમિ રઓ ણમેવ પર હવે જ્ઞાણ ॥૫૬॥

અર્થ —હે આત્મન્ ! શુભાશુભ ચેષ્ટારૂપ કાયવ્યાપારમા તુ સ્થિતિ ન કર, હે ભવ્ય જીવ ! શુભાશુભ અતર્જલ્પ તથા બહિર્જલ્પરૂપ વચન વ્યાપારને તુ ન કર અને શુભાશુભ વિકલ્પરૂપ મનોવ્યાપારને પણ તુ ન કર, જેથી-દૃષ્ટે શુભાશુભ કાયવ્યાપાર, વચનવ્યાપાર તથા મનોવ્યાપારના પરિત્યાગથી પરમસ્થિર ભાવને તુ પામી શકીશ નિશ્ચલ પરિણામરૂપ સમાધિ સુખના અનુભવને અનુભવી શકીશ કેમકે મન-વચન-કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ કરવાથી આત્મા, પોતાના શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા રમણ કરે છે-મગ્ન બને છે. શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા જે આ લીનતા તેજ પરમ નિર્વિકાર ણુ નિશ્ચય ધ્યાન છે એમ સમજવું. ૫૬

हवे ध्याता पुरपने तप श्रुत-वतरूप ध्यान सामग्रीनो
व्यवहार अवश्य उपादेय छे ए ध्यातने दृढ करे छे -

सूत्र--(गाथा)

तवसुदवदव चेदा ज्ञाणरहधुरधरो हवे जम्हा ॥

तम्ह तत्तिटयरदा तच्छधीए सदा होह ॥५७॥

अर्थ:—हरकोड आत्मा, गह आभ्यतर भेदथी वार
प्रकारना व्यवहार तपवडे तथा ए व्यवहार तपथी साभ्य
इच्छानिरोरूप निश्चय तपवडे जो युक्त होय छे, तेमज आ-
चाराग आदि द्रव्य श्रुतथी तथा आत्मज्ञानरूप भाव श्रुतथी
जो युक्त होय छे अने पचमहात्रतादि द्रव्यत्रतथी तथा भाव
त्रतथी जो युक्त होय छे तोज ध्यानरूप रथनी बुरा पहवाने
समर्थ बड शक्ते छे-तोज ध्यानमा एकाग्र तथा एरुनिष्ठ बड
शक्ते छे, माटे ए ध्याननी लब्धि-प्राप्ति माटे सदा सर्वकाल
तप, श्रुत तथा व्रतमाज आसक्त रहैतु जोडए, भाव ए छे के जो
शुद्ध ध्यानसपादन करवानी अभिलाषा होय तो तप-श्रुत-
त्रत ए त्रणमा तल्लीन बडु जोडशे-ते तरफ सपूर्ण प्रेम करवो
जोडशे-ए त्रणेने उपादेय तरीके अवश्य स्वीकारना पडशेज
दाखला तरीके, भरत चक्रवर्ती महाराजा फक्त व घडीमाज
मोक्षे गया ए प्रभाव पण विषयरूपायनिवृत्तिरूप क्षणमात्र-
स्थायी त्रतनोज तेमणे त्रतपरिणाम ग्रहण करी जिनदीक्षा
स्वीकारीने लोच फर्यो के तुरतज मुक्तिपद प्राप्त थयु, आगो

तप-श्रुत-व्रतनो महिमा त्रे. माटे ध्याता पुरये ध्यानसामग्री
 तरीके तप, श्रुत तथा व्रतनो अवश्य स्वीकार करयो ५७
 छेयते प्रयकतां पोतानी लघुता-निरभिमानिता दशांये छे —

सत्र—(गाथा)

द्वसंगहमिण मुणिणाहा ॥

दोसससयचुदा सुयपुण्णा ॥

सोधयंतु तणुसुत्तधरेण ॥

णेमिचदमुणिणा भणिय ज ॥५८॥

अर्थ -जे आ द्रव्यसमग्रह ग्रथ, अल्प श्रुतधर अल्प मात्र श्रुतने
 धारण करनारा मुनि नेमिचद्रे कयो ते-रच्यो छे तेने राग-
 द्वेष-मोह-ए दोषोधी तथा सशयादि मिथ्या ज्ञानथी रदित
 एवा श्रुतपूर्ण-श्रुतज्ञान पूर्ण मुनिनाथो-मुनीश्वरो शोधी छेजो-
 आ ग्रन्थमा जे कोइस्थळे विरुद्ध शब्द के विरुद्ध शब्दार्थ मूकी
 देवायो होय ते बदल योग्य शब्द के योग्य शब्दार्थ मूकीने
 सुधारी छेजो ५८

इति श्री द्रव्यसमग्रह प्रथमा " मोक्षमाग प्रतिपादक "

ए नामनो अध्याय ३ श्रीजो समाप्त

शुद्धिपत्र

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
करना	करना	१०	१७
गुठानामा	गुणठानामा	१७	१८
जन्द	शब्द	१९	१५
सूत्र	सूत्र	२०	०
तेओना	तेओनी	२३	१३
आ लोमाकाश	आ अलोकामात्र	२६	१
होयो	होवु	३१	१०
करन	करता	३२	११
परमाणु	परमाणु	३८	७
मृपावाद	मृपावाद	२९	१३
जेरा	जेवा	"	१४
भावाश्रवना	भावाश्रयना	"	१७
हेयरा	इयरो	४०	१४
प्रदेशबन्ध	प्रदेशबन्ध	४२	१२
हेउ	हेऊ	"	१८
६४	३५	४३	१३
भावसवर	भावसवर	४४	१०
भायसवर	भावसवर	"	१३
जीब	जीव	"	१८

तप-१	अ जुष्ट	शुद्ध	शुद्ध
तरीके	शेष	शेष	४०
छेप	शृङ्गमात्र	शृङ्गमात्र	४१
	सुष्य	सुष्य	११
			११
	स्वल्पेन	स्वल्पेन	६०
	रना	रना	११
	मामामा	मामामा	१३
	रगदाया	रगदाया	११
	दाया	दाया	१५
	धमाः मय	धमाः मय	६०
	मात्रमात्र	मात्रमात्र	१८
	अनिष्ट	अनिष्ट	१०
	मन्त्रमाधुन्य	मन्त्रमाधुन्य	६०
	दाया	दाया	६०
धारण			
द्वेष-१			
एवा			
आ ३			
देवार			
सुधा			

